

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Marius'un Ordu Reformu
Öncesi ve Sonrasında
**LEGIO'NUN KURULUŞ
VE MUHAREBE DÜZENİ**

ZEYNEP ÖZÜSAĞLAM-MUTLU

Marius'un Ordu Reformu
Öncesi ve Sonrasında
**LEGIO'NUN KURULUŞ
VE MUHAREBE DÜZENİ**

ZEYNEP ÖZÜSAĞLAM-MUTLU

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

Marius'un Ordu Reformu Öncesi ve Sonrasında
LEGIO'NUN KURULUŞ VE MUHAREBE DÜZENİ
Zeynep ÖZÜSAĞLAM-MUTLU

Yayımlayan
Nezih BAŞGELEN

ISBN: 978-605-396-271-7
Sertifika No: 10459

©2014 Arkeoloji ve Sanat Yayınları Tur. San. Tic. Ltd. Şti.
Hayriye Cad. Cezayir Sok. No: 5/2 Beyoğlu-İstanbul
Her türlü yayın hakkı saklıdır / All rights reserved.
Yayınevinin ve yazarın yazılı izni olmaksızın elektronik mekanik,
fotokopi ve benzeri araçlarla ya da diğer kaydedici cihazlarla
kopyalanamaz, aktarılamaz ve çoğaltılamaz.

Baskı-Cilt: Birlik Baskı Teknikleri, Birlik Sokak, No: 2
Nevin Arıcan Plaza, 1. Levent /İstanbul
Sertifika No: 20179 / İstanbul, 2014

Kitabevi/Satış Mağazaları

arkeopera

Yeniçarşı Cad. No: 66/A
34433, Galatasaray
Beyoğlu-İstanbul
Tel.: 0212 249 92 26

arkeoege

Kıbrıs Şehitleri Caddesi
1479 Sok. No: 10/A
Alsancak-Konak-İzmir
Tel.: 0232 422 36 38

www.arkeolojisanat.com / info@arkeolojisanat.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	7
ÖNSÖZ	9
GİRİŞ	11
I. BÖLÜM: MARIUS'UN ORDU REFORMU ÖNCESİNDE LEGIO'NUN KURULUŞ VE MUHAREBE DÜZENİ	14
A. Genel Bakış	14
B. Çiftçi Vatandaşlar Ordusu	16
C. <i>Manipulus</i> Taktiği	20
D. <i>Legio</i> 'nun İç Yapısı	25
E. <i>Manipulus</i> Taktiği'nin Çöküş Süreci	26
II. BÖLÜM: MARIUS'UN ORDU REFORMU (İ.Ö. 104)	30
A. Reformun Nedenleri	30
B. Reform ve <i>Cohors</i> Taktiği	32
III. BÖLÜM: MARIUS'UN ORDU REFORMU'NDAN SONRAKİ GELİŞMELERE GENEL BAKIŞ	37
GENEL DEĞERLENDİRME	41
ROMA TARİHİ KRONOLOJİSİ	45
BİBLİYOGRAFİK KISALTMALAR	53
DİZİN	59
TABLolar	

1. *Manipulus* Taktiği Zamanında *Legio*'nun Kuruluş Düzeni
2. *Cohors* Taktiği Zamanında *Legio*'nun Kuruluş Düzeni
3. *Cohors* Taktiği Zamanında *Cohors*'un Kuruluş Düzeni
4. *Manipulus* Taktiği Zamanında *Legio*'nun Bileşimi –
Cohors Taktiği Zamanında *Legio*'nun Bileşimi
5. *Manipulus* Taktiği Zamanında *Legio*'nun Muharebe
Düzeni (İ.Ö. 3. ve 2. Yüzyıllar)
6. *Cohors* Taktiği Zamanında *Legio*'nun Muharebe Düzeni:
acies triplex (Marius Refomu'ndan Sonra)

SUNUŞ

Önce, çiftçi-vatandaşların oluşturduğu bir “milis gücü” niteliğinde Roma ordusunun tamamını teşkil eden, sonra sayısı artırılarak kara ordusunun temel birliğini oluşturan *legio*, tüm Roma Tarihi boyunca varlığını korumuştur. Roma’nın Akdeniz Dünyası’na egemen olma sürecinde başrolü oynayan *legio*’nun çiftçi-vatandaş askerleri, bu süreçte tarlalarıyla ilgilenemedikleri ve büyük borçlar altında ellerindeki arazileri yok pahasına Roma *nobilitas*’ına satmak zorunda kaldıkları için, aileleriyle birlikte Roma’ya göç etmeye ve oradaki *proletarius*’ların sayısını sürekli olarak artırmaya başlamışlardır. Bu durum, Roma ordusunun ciddi bir şekilde zayıflamasına yol açtığından, Gaius Marius’un reformuyla ordu bir “meslek ordusu”na dönüştürülmüş; bu şekilde bir yandan ordu güçlendirilirken, öte yandan Roma’daki işsiz-güçsüz vatandaşlar için bir geçim kaynağı sağlanmıştır. Fakat, bu reformlar Roma’nın iç siyasal dinamiklerinde, ordunun devlete tek başına egemen olmak isteyen generallerin “özel orduları”na dönüşmesi ve bunun da bu komutanlar arasında bir iç savaşa yol açması nedeniyle, geniş kapsamlı değişimlere yol açacak ve Roma Cumhuriyeti’nin (*libera res Romana*) sonunu hazırlayan faktörlerin başında yer alacaktır. Roma’daki bu gelişim ve değişimlerin baş sorumlusu ise, gerçekte artık bir “dünya devleti”ne dönüşmüş olan Roma’yı bir “kent devleti anayasası” çerçevesinde görmekten kendisini bir türlü kurtaramayan ve değişen zamana ayak uyduramayan *senatus nobilitas*’ıdır.

Marius'un Ordu Reformu öncesi ve sonrasında *legio*'nun kuruluş ve muharebe düzeni çerçevesinde tüm bu gelişmelere değinen Zeynep Özüsağlam-Mutlu, bu çalışmasıyla Türk dilindeki monografik bir boşluğu da doldurmaktadır. Yazarı bu komplike ve ciddi teknik bilgi gerektiren konuyu önce açık bir zihinle kavrayabildiği ve sonra bilimsel yöntem kriterlerine de uyarak okuyucuya anlaşılır bir biçimde aktarabildiği için kutlarım.

Prof. Dr. Bülent İplikçioğlu

ÖNSÖZ

Gücünü içinde bulunduğu durumları titiz bir biçimde değerlendirerek, süratli bir biçimde diplomatik ve askeri manevra yapabilme yeteneğinden alan Roma politik sisteminde Marius'un ordu reformu bir dönüm noktasıdır. Roma Cumhuriyeti'nin son yüzyılında önce askeri gerekliliklerden ötürü yapılan, fakat sonrasında son derece ciddi sosyal ve siyasal değişimleri beraberinde getiren bu reformun öncesi ve sonrasında, Roma ordusunun belkemiğini oluşturan *legio*'nun kuruluş ve savaş düzeninin nasıl olduğu sorusu ise, Roma'daki askeri-sosyal sistemin yapısını anlamak bakımından çok önemli olup; bu konular, Arkeoloji ve Eskiçağ Tarihi öğrenimim boyunca sürekli olarak ilgi alanım içinde kalmıştır. Bu nedenle, bu çalışmada söz konusu süreci ana hatlarıyla ele almak istedim.

Çalışmanın gerçekleştirilmesi sırasında değerli bilimsel yönlendirmeleriyle ufukumun açılmasına ciddi katkılarda bulunan Sayın Hocam Prof. Dr. Bülent İPLİKÇİOĞLU'na; manuskriyi inceleyerek basılması hususunda yardımlarını esirgemeyen Değerli Hocam Prof. Dr. A. Vedat ÇELGİN'e, çalışmalarım konusunda beni destekleyen Değerli Hocam Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR'a ayrıca Arkeoloji ve Eskiçağ Tarihi alanlarında sayısız çalışmayı Türkçe literatüre kazandırmış olan ve bu çalışmayı da yayımlamaya değer bularak beni teşvik eden Sayın Nezih BAŞGELEN'e kalpten teşekkürlerimi sunuyorum.

Zeynep Özusağlam-Mutlu

GİRİŞ

Antikçağ'da savaşlar çoğu zaman tek bir muharebe ile kazanıldığından; bir Roma generalinin en önemli görevi, mümkün mertebe en uygun koşullarda düşmanla muharebeye girilecek şekilde askerî seferi sevk ve idare etmek olmuştur. Böylece, uygulanan savaş taktiği, yalnızca ordunun muharebeye hazırlanmasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda nihai muharebeyi getirecek tüm operasyonları da kapsamıştır. Roma'da askerî taktiğin ilkeleri çok açık bir biçimde formüle edilmişti¹: Sefer sırasındaki kararlar, her ne kadar ordunun nihai taktiksel sevk ve idaresi komutana ait olsa da, ilke olarak *consilium*'daki ayrıntılı bir müzakereden sonra alınıyordu. Ordunun sevk ve idaresinin en önemli prensibi ise, birlikleri olabildiğince kayıp vermekten korumaktı. Her gece bir kampın kurulması ve birliklerin arazide hemen bir muharebe pozisyonuna geçebilecek şekilde düzenli yürüyüşü bu amaca hizmet etmekteydi². Bir Roma generalinin diğer bir görevi, askerlerin savaşma gücünü korumaları için sefer sırasında birliklerinin gıda iyesini yeterince sağlamaktı. Ordunun güvenliği ve askerî başarı için düşmanın gücünü ve hareketlerini bilmek kritik bir önem taşıdığından, askerî araştırma ve keşif (*exploratio*) de önemli bir rol oynuyordu. Askerî operasyonların amacı, muharebe için uygun bir konum almak ve bunun için elverişli zamanı belirlemektir.

¹ Liv. 9,17,10; Veg. mil. 3.

² Pol. 6,40; Jos. bell. lud. 3,115–126.

Bu çalışma Roma *legio*'sunun Marius'un ordu reformu öncesi ve sonrasında organizasyonu ve taktik düzeni ile ilgilidir. Konuyla ilgili olarak başvurduğumuz literatür şöyledir: Roma ordusu hakkında genel olarak: WATSON 1983 ve CONNOLLY 1975; *legio*'lar hakkında genel olarak: PARKER 1971; Cumhuriyet Devri Roma ordusu hakkında genel olarak: ADCOCK 1940 ve HARMAND 1967; Servius Tullius'un reformları için: OGILVIE 1965; SUMNER 1970; RIDLEY 1975; THOMSEN 1980; RICHARD 1983; CAPDEVILLE 1992; CORNELL 1995; BRES-CIA 1998; HUMM 2001; VERNOLE 2002; KEPPIE 2005, 5 vd.; DOMINIQUE 2007; Marius öncesi Roma ordusuna ilişkin olarak: OGILVIE 1976; bununla ilgili edebî kaynaklar için: RAWSON 1971; Roma vatandaşlar ordusu hakkında genel olarak: NICOLET 1980; *manipulus* ordusu hakkında genel olarak: MEYER 1924; Kartaca ve Hannibal ile savaşlar sırasındaki Roma ordusu hakkında: LIDDELL HART 1926; SCULLARD 1970 ve LAZENBY 1978; Marius için: OOTEGHEM 1964; CARNEY 1970; EVANS 1994; WERNER 1995 ve LABITZKE 2012; Marius'un reformları için: GABBA 1949; GABBA 1951; SCHMITTHENNER 1960; BELL 1965; CARNEY 1970 ve AIGNER 1974; Cumhuriyet Devri'ndeki *auxilia* için: YOSHIMURA 1961 ve GARCIA Y BELLIDO 1963; Caesar'ın ordusu için: VEITH 1906; RICE HOLMES 1911; SANDER 1955; VOGT 1960; ABRAMSON 1979; WISEMAN 1980 ve KEPPIE 2005, 70–72; İç Savaşlar Dönemi'ndeki Roma ordusu için: DOMASZEWSKI 1894; LUCAS 1919/21; SCHMITTHENNER 1958; BRUNT 1962; BOTERMANN 1968; HAHN 1969; CARTER 1970; PEL-LING 1973 ve KEPPIE 2005, 75–100; Augustus'un reformları için: HARDY 1920; MOMIGLIANO 1938; BRUNT 1950; CORBIER 1974 ve RAAFLAUB 1980; İmparatorluk Devri Roma ordusuna ilişkin kaynaklar için: CAMPBELL 1994; İmparatorluk Devri

Roma ordusunun genel durumu için ise: WEBSTER 1979² ve KEPPIE 2005, 126–167.

Çalışmamız kronolojik bir kuruluş düzeni içinde gerçekleştirilmiş olup; I. Bölüm’de Marius’un ordu reformu öncesinde *legio*’nun kuruluş ve muharebe düzeni ele alınmıştır. Bu bölümde bir genel bakıştan sonra “çiftçi vatandaşlar ordusu”, *manipulus* taktiği, *legio*’nun iç yapısı ve *manipulus* taktiğinin çöküş süreci incelenmiştir. II. Bölüm Marius’un ordu reformuna ayrılmış ve burada reformun nedenleri, gerçekleştirilmesi ve *cohors* taktiği üzerinde durulmuştur. Son bölüm ise, Marius’un reformundan sonraki gelişmelere bir genel bakış niteliğindedir. Bunu izleyen bir “Genel Değerlendirme”, “Roma Tarihi Kronolojisi”, “Bibliyografik Kısaltmalar” ve “Dizin”den sonra; *manipulus* taktiği zamanında *legio*’nun kuruluş düzenine, *cohors* taktiği zamanında *legio*’nun kuruluş düzenine, *cohors* taktiği zamanında *cohors*’un kuruluş düzenine, *manipulus* taktiği zamanında *legio*’nun bileşimine, *cohors* taktiği zamanında *legio*’nun bileşimine, *manipulus* taktiği zamanında *legio*’nun muharebe düzenine ve nihayet *cohors* taktiği zamanında *legio*’nun muharebe düzenine ilişkin olarak hazırlanmış “Tablolar” çalışmayı tamamlamaktadır.

I. BÖLÜM:

MARIUS'UN ORDU REFORMU ÖNCESİNDE LEGIO'NUN KURULUŞ VE MUHAREBE DÜZENİ

A. Genel Bakış

Romalılar'ın askerî başarıları şüphesiz yalnızca askerlerin kişisel cesaretine, ordunun sayısal üstünlüğüne, ekonomik potansiyelin büyüklüğüne ya da komutanların kişisel stratejik becerilerine dayanmamaktadır. Aksine, Romalılar'ın düşmanları çoğu zaman bu konularda daha üstün olmuşlardır. Romalılar'ın, düşmanlarını şaşırtan mucizevi silahları da hiç olmamıştır. Caesar'ın *fortuna* ve Vergilius'un *fatum* diyebilecekleri durumlar bir tarafa bırakılırsa, Romalılar'ın askerî başarılarında öncelikle aşağıdaki noktalar etken olmuştur:

- 1 Askerî bakımdan yetenekli komutanların zafer kazanma konusundaki kararlılığı,
- 2 Romalılar'ın, düşmanlarının kazandığı başarılarını anlama konusunda ufuklarının geniş olması ve onların iyi yönlerini almaları (özellikle silahlar ve stratejide),
- 3 Amaca uygun silahlarla donatılma ve savaş tarzı arasındaki uyum (askerlerin birer savaşçılar olarak yetiştirilmesi ve savaşçıların bir muharebe düzeni içine sokulması),
- 4 Sürekli ve plana uygun talim yoluyla ulaşılan yüksek eğitim düzeyi (ordu anlamındaki *exercitus* sözcüğü, "alıştırma yapmak" anlamına gelen *exercere*'den gelmektedir),
- 5 Ordugâh tekniği,
- 6 Planlı iaşe organizasyonu,

Askerî disiplin daima büyük ölçüde askerin görevine karşı olan zihniyetine bağlıdır. Bu zihniyet ise Roma Tarihi'nde birçok değişikliği beraberinde getiren süreçlerden geçmiştir.

Öncelikle, çoğu zaman Romalı'nın "asker" olduğuna inanılmıştır. Fakat Romalılar'ın askerliği, askerliğin doğasıyla pek o kadar da ilgili değildir. Hiçbir Romalı, bazı Helenler'in, Keltler'in ya da Germanlar'ın yaptığı gibi, yabancı efendiler için savaşmamıştır. Antik yazarların Roma Erken Devri'nin savaşçıları için örnek saydıkları şeyler tipik askerî nitelikler değil, askerliğe dönüştürülmüş çiftçilik erdemleridir (*labor, industria, constantia, modestia, moderatio, virtus, pietas*).

Demek ki, askerî hizmet Romalılar için bizzat kendilerinden dolayı amaçladıkları bir görev değil; sadece bir yurttaşlık görevi, yurttaşlık sorumluklarının doğal bir parçasıydı. Bireysel varoluş *res publica*'nın varlığına ayrılmaz bir şekilde bağlıydı. Devletin varlığı tehlikeye düştüğünde kişisel varlık da tehlikeye düşmüş oluyordu. Dolayısıyla askerî hizmet sorumluluğunun Romalılar'ın nezdinde kabul görmüş olması Roma mentalitesinde başından itibaren askerî disiplinin gerekliliğinin de kabul görmesi demekti. Askerî disiplin ise *patria potestas*'ın hoşgörüsüzlüğü içinde yetişen genç bir adam için hiçbir zaman tartışılmayan, doğal bir şeydi. Romalı genç sınırlı bir zaman için bilinçli olarak kişisel özgürlüğünü bütünün özgürlüğü için kurban ederdi.

³ KREFELD 1980: 45; Roma ordusu hakkında genel olarak bk. WATSON 1983 ve CONNOLLY 1975; *legio*'lar için genel olarak: PARKER 1971.

Romalılar'da askerî disiplin *patricius*'lar ve *pleb*'ler arasındaki uzun süren mücadelelerde hiçbir zaman ciddi bir şekilde tartışma konusu yapılmamıştır. Kişisel özgürlüğün ve sosyal bakımdan var olmanın emniyete alınmasına ilişkin iç siyasal tartışmalar ordugâhta değil, *forum Romanum*'da yapıldı. Ordugâhta ise tüm siyasal ve sosyal sorunlar bir tarafa bırakıldı. Halk *tribunus*'larının yetkisi orduda geçerli değildi; komutanların yetkisi ise kentte geçerli değildi.⁴

B. Çiftçi Vatandaşlar Ordusu

Roma halkı (*populus Romanus*), Servius Tullius'un⁵ İ.Ö. VI. yy.'da, Krallık Devri'nin sonuna doğru *comitia centuriata*'ya ilişkin olarak yaptığı anayasal değişiklikler çerçevesinde,

⁴ KREFELD 1980: 45.

⁵ Roma'nın 6. Kralı Servius Tullius, İ.Ö. VI. yy.'da, gerçekleştirdiği sosyal ve siyasal reformlarla tarihe "reformcu kral" olarak geçmiştir. Servius Tullius Roma'nın yedi tepesinin tahkimatını yaptırmak, Veii Kenti ile savaşmak ve Latinler ile barış antlaşması yaparak Latinler Birliği'ni organize etmek gibi ülke içinde ve dışında önemli işlere imza atmıştır. Fakat Servius Tullius'un en önemli reformu Roma toplumunu ve ordusunu yeniden düzenlemeyi içeren, *comitia centuriata* örgütünü kurmak olmuştur. O zamana değin sadece soylulardan oluşan ve Hellas'taki *phalanks* taktiğine benzer bir taktikle savaşan Roma ordusunun artık muharebelerde yeterli olmaması nedeniyle ve orduya asker sağlamak için *pleb* kökenli özgür insanlara da Roma yurttaşlık hakkı vermiş ve bu çerçevede Roma halkı (*populus Romanus*) şimdi *patricius* ve *pleb*'lerin birlikte yer aldığı bir ordu meclisi olan *comitia centuriata*'da bir araya toplanmıştır. Böylelikle, *patricius*'lar için zorunlu bir yurttaşlık görevi olan askerlik artık *pleb*'ler için de zorunlu yurttaşlık görevi haline gelmiştir. — Servius Tullius hakkında bk. Cic. *rep.* 2,37–40; Dion. Hal. *ant.* 4,1–40; Liv. 1,39–48; OGILVIE 1965; SUMNER 1970; RIDLEY 1975; THOMSEN 1980; RICHARD 1983; CAPDEVILLE 1992; CORNELL 1995; BRESCIA 1998; HUMM 2001; VERNOLE 2002; KEPPIE 2005, 5 vd.; DOMINIQUE 2007.

orduda nerede bulunmaları, nasıl muharebeye katılmaları ve Halk Meclisi'nde (*comitia centuriata*) nasıl oy vermeleri gerektiğine göre, eli silah tutan erkeklerin bölümlerine ayrılmıştı. Bu bölümler varlık esasına göre 5 sınıf halindeydi⁶. 11.000 as'tan daha az varlığı olan yurttaşlar savaş hizmetinden muaf tutulmuşlardı. Krallık Devri'nde Roma Kenti'nin 3 mahallesinin (*tribus*) her biri 100 süvari (*celeres*) ve her biri 100 kişiden oluşan 10 *centuria* piyade askeri çıkarıyordu⁷.

Roma'da öteden beri genel bir askerlik yükümlülük bulunmaktaydı⁸ ve her erkek 17 yaşından 60 yaşına kadar asker sayılıyordu. 46 yaşından 60 yaşına kadar olanlar yedek durumunda idiler⁹.

Ordu başlangıçtan itibaren piyade ve süvari olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Piyadelerin miktarı 8.000 ile 9.000 kişi arasında değişiyordu. Süvariler tamamen *patricius*'lar, yani *comitia centuriata*'daki birinci *census* sınıfından alınıyordu; çünkü sadece bu sınıfın yurttaşları hem askerî, hem de sivil amaçlı olarak iki ata sahip olabilecek ekonomik güçteydiler. Böylece süvariler 1. *census* sınıfı içinde seçkin bir yere sahiptiler.

Yurttaşlar savaşa davet edildiklerinde herkesin *mons Capitolinus*'ta (Capitol Tepesi) toplanması gerekiyordu. Gelmeyenler olursa, kral bunları para cezası, hapis ya da köle olarak satma ile cezalandırma yetkisine sahipti.

⁶ Liv. 1,42,4–43,13.

⁷ Varro, *ling.* 5,89.

⁸ ULLRICH 1940: 22.

⁹ ALAMAIN 1968. 85.

Askerler donanımlarını kendileri sağlamak zorundaydılar. Zaten bu nedenle de varlık sahipleri askerlik hizmetiyle yükümlü tutulmuşlardı¹⁰. Fakat askerlik hizmeti onursal bir konu olarak görüldüğünden ve politik bir kariyerin de koşulu olduğundan varlıklı her vatandaşın kendi askerî donanımını bizzat sağlaması bir onursal yükümlülük gibi görülüyordu.

Roma ordusuna ilişkin olarak diğer bir temel zorunluluk ise, komutanların askerleriyle birlikte Roma'ya girme izinlerinin olmayışı idi. Bunun sebebi, elbette, herhangi bir askerî gücün Roma'ya etkisini önlemektir. Bu nedenle aynı zamanda ordu meclisi de olan *comitia centuriata*'nın toplantıları Roma Kenti'nin surlarının dışında, Savaş Tanrısı'nın egemen olduğu düşünülen *campus Martius*'ta (Mars Alanı) yapılırdı¹¹.

Roma'da İ.Ö. VI. yy.'ın sonunda Krallığın yıkılmasıyla 2 memuriyet kurulmuştur: 1 yıllığına seçilen bu memurlara İ.Ö. 366'ya kadar *praetor*; daha sonra ise, *consul* denilmiş-

¹⁰ ULLRICH 1940: 23.

¹¹ Tiber Nehri'nin Tiber Adası yakınlarındaki kıvrımın batı kısmına yakın *collis Quirinalis*'in doğusu, *Capitolinus*'un güneydoğusunda, alçak seviyeli bir düzlükte yer alan *Campus Martius*, tarihi geleneğe göre, başlangıçta Roma'nın son Kralı Tarquinius Superbus'a ait bir tarlaydı. Fakat Superbus'un Roma'dan kovulması ve *res publica*'nın kurulması ile sonuçlanan devrimde soylular tarafından yakılmıştı. Savaş Tanrısı Mars'ın alanı olarak kabul edilen *Campus Martius* askerî eğitim alanı, orduların toplanma yeri ve askerî geçit törenlerinin sergilendiği bir saha olarak kullanılmış olmasının yanı sıra, bir ordu meclisi olan *comitia centuriata*'nın da toplanma yeriydi; *Campus Martius* için bk. LTUR I 220–224; RICHARDSON 1992, 65–67.

tir. Her *consul* tüm ordunun yarısı üzerinde emretme (*imperium*) yetkisine sahipti¹².

İki *consul*'den her birinin emrinde 3.000 ağır silahlı (*milites*), 1.200 hafif silahlı asker (*velites*) ve 300 süvariden (*equites*) oluşan birer *legio* bulunmaktaydı. Bunların yanı sıra 2 *centuria* borazancı ve aynı güçte bir teknik birlik (*fab-ri* = demirci ve marangozlar) vardı. Bu birliklerin görevleri daha sonra ağır silahlılar tarafından üstlenilmiştir. Roma ordusunun başlangıçta 2 *legio*'dan oluşan bu gücü çok geçmeden aynı asker sayısındaki bağlaşıklardan oluşan 2 *ala* ile artırılmıştır. Romalı vatandaşlardan oluşan 2 *legio* ve bağlaşıklardan oluşan 2 *ala*'ya "*consul* ordusu" denirken; bunun yarısı gücündeki, yani 1 *legio* ve 1 *ala*'dan oluşan orduya "*praetor* ordusu" denirdi. Bu kavram ilk kez II. Kartaca Savaşı sırasında çıkmıştır¹³.

İ.Ö. 445 yılında *consul*'lerin yerine *consul*'lük yetkisine sahip askerî *tribunus*'lar (*tribuni militum consularae potestatae*) atanabilmiş ve bu görev *pleb*'lere de açılmıştır. Ayrıca Etrüskler'e karşı savaş nedeniyle *stipendium* (maaş) konulmuş ve böylelikle tüm bir yıl boyunca savaşabilecek bir ordu kurulmak istenmiştir. Bununla birlikte bu ücretlendirme devamlı askerlik yapmak zorunda olanlar için pek de arzulanan bir çözüm olmamıştır. İ.Ö. 385'te Galyalı kabilelerin yarattığı tehlike büyüdüğü için, ordunun mevcudu 20.000 kişiye çıkarılmıştır. Böylelikle ordu 4 *legio*'dan oluşmuş oluyordu. İ.Ö. 367'de ise çıkarılan bir yasa ile iki

¹² KEPPIE 2005, 7 vd.; Cumhuriyet Devri Roma ordusu hakkında genel olarak bk. ADCOCK 1940 ve HARMAND 1967.

¹³ ULLRICH 1940: 24.

consul'den birinin *pleb* kökenli olması zorunluluğu getirilmiş; bununla *patricius*'lar ve *pleb*'ler arasında belirli bir eşitlik ve böylece ordunun daha güçlü olması sağlanmak istenmiştir¹⁴.

C. *Manipulus* Taktiği

İ.Ö. 356–343 yılları arasındaki Galyalılar ile olan savaşta *consul* M. Furius Camillus, ordunun yapısında bir değişikliğe giderek, *census* sınıflarına fazla önem vermeksizin birlikleri hizmet süresi ve deneyime göre organize etmiştir¹⁵. Bu sistem İ.Ö. 324–290 yılları arasında Samnit Savaşları¹⁶

¹⁴ Marius öncesi Roma ordusuna ilişkin olarak bk. OGILVIE 1976; bununla ilgili edebî kaynaklar için RAWSON 1971; Roma vatandaşlar ordusu hakkında genel olarak bk. NICOLET 1980.

¹⁵ Tusculumlu, *patricius* kökenli bir aileye mensup olan M. Furius Camillus, özellikle askerî alanda başarılı bir devlet adamı idi. İ.Ö. IV. yy.'ın başlarında parlak bir askerî kariyer yapan Camillus Roma'nın Veii ile olan savaşı sırasında, Veii'nin ve halkının bölünmesine karşı çıkan siyasi görüşleri rakipleri tarafından bir provokasyon aracı olarak kullanmış ve bu durum onun Roma'dan sürülmesine neden olmuştur. Fakat İ.Ö. V. yy.'ın sonlarında başlayan ve İ.Ö. 387'de tarihi "Gal Felaketi" olarak geçen, Roma'nın Gallialılar ile olan savaşı vesilesiyle Roma'ya geri çağırılmıştır. Camillus İ.Ö. 368 yılında *dictator* seçilmiş ve topladığı özel bir ordu ve savaş taktiğiyle, Roma Kenti'ni yakıp yıkmış olan Gallialılar'ı geri püskürtmüştür. — Camillus hakkında bk. Liv. 7,1,8; BURCK 1967, 310–328; OGILVIE 1965 (İ.Ö. 390'a kadar olan antik edebî kaynaklara ilişkin ayrıntılı eleştiriler); CORNELL 1995, 309–326.

¹⁶ Roma, İ.Ö. IV. yy.'ın ortalarında Gallialılar'la mücadele halindeyken, Güney İtalya'da yaşanan Samnitler ile İtalya'nın Gallialılar'a karşı savunulması konusunda antlaşma yapmıştı. Gal tehdidinin ortadan kalkması ile birlikte şimdi bu iki güç Orta İtalya'nın egemenliği konusunda karşı karşıya gelmiştir. İ.Ö. 343–341'de yaşanan I. Samnit Savaşı her ne kadar Roma'nın zaferiyle sonuçlanmış gibi görünse de, Orta İtalya'nın hakimiyeti henüz kesinleşmeden Latinler Ayaklanması'ndan dolayı (İ.Ö. 340–228) bir barış antlaşmasıyla son bulmuş-

sırasında Appius Claudius Caecus tarafından kurulan *manipulus legio*'su ile geliştirilmiş ve tamamlanmıştır¹⁷. *Manipulus legio*'sunun kurulmasıyla Roma ordusunun taktiği de değişmiş oluyordu¹⁸.

Manipulus legio'sundan ve buna bağlı *manipulus* taktiğinden önce, Hellen'lerde olduğu gibi *phalanks*, yani ağır silahlı askerlerin oluşturduğu kapalı bir muharebe hattı biçiminde çarpışılıyordu. Roma *phalanks legio*'su 8 parçadan oluşmaktaydı. İlk 4 parça 1. *census* sınıfından gelen ağır silahlı askerlerden; bundan sonra gelen 5. ve 6. parçalar 2. ve 3. *census* sınıfından; 7. ve 8. parçalar ise 4. ve 5. *census* sınıfından oluşmakta idiler. Bu *phalanks legio*'sunun deza-

tur. Latinler Ayaklanması sonucunda İtalya'daki kentler arasında siyasi ve askerî gücü artan Roma buradan aldığı cesaretle Samnitler'in de ticaret yaptığı Campania Bölgesi'nde koloniler kurmaya başlamış; fakat bölgedeki bu ticari çıkar çakışması da II. Samnit Savaşı'nı (İ.Ö. 326–304) kaçınılmaz hale getirmiştir. Gene Roma'nın galibiyeti ile sonuçlanan ikinci savaştan sonra Samnitler; Lucanlar, Etrüskler, UMBERLER ve GALLER ile ittifak yapmışlarsa da, İ.Ö. 298–290 yılları arasında yapılan III. Samnit Savaşı'nda Roma'ya kesin olarak yenilmişler ve bundan sonra, İ.Ö. 290'dan itibaren, Orta İtalya Roma egemenliğine girmiştir.

¹⁷ *Patricius* Sınıfı'na mensup bir aileden gelen Appius Claudius Caecus (İ.Ö. 340–273) II. Samnit Savaşı sürerken İ.Ö. 312 yılında *ensor* olmuştur. Bu tarihte birçok mali reform gerçekleştiren Caecus; Campania ile Capua arasındaki *Via Appia*'yı ve Volsc Dağları'ndan Roma'ya su taşıyan *Aqua Appia*'yı inşa ettirmiştir. Başarılı bir devlet adamı ve asker olan Caecus'un askerî alanda gerçekleştirdiği en önemli yenilik ise, M. Furius Camillus'un Gallialılar'la mücadele etmek amacıyla revizyondan geçirdiği ordu sistemi ve taktiğini II. Samnit Savaşı'nda Etrüsk ve Samnitler'e karşı *manipulus legio*'suna dönüştürmek olmuştur. — Appius Claudius Caecus için bk. Liv. 9,30,5; 9,46,10 vd.; Diod. 20,36,1–6; HUMM 2005.

¹⁸ *Manipulus* ordusu için genel olarak bk. MEYER 1924.

vantajı büyük bir hücum gücü üretememesi, hantal ve kolay parçalanabilir olmasıydı¹⁹.

Manipulus legio'sunun kurulmasıyla şimdi *legio* en genç askerlerden oluşan *hastati*, orta yaştakilerden oluşan *principes* ve uzun süreden beri hizmet veren, deneyimli askerler ve aile babaları olan *triarii'nin manipulus'larına* bölünmüştür²⁰. Bunlar *legio'nun* ana bölümünü oluşturan 3.000 ağır silahlı asker (*milites*) idi.

Taktik grupları:

- 1 Her biri 120 kişiden oluşan 10 *hastati manipulus'u*;
- 2 Her biri 120 kişiden oluşan 10 *principes manipulus'u*;
- 3 Her biri 60 kişiden oluşan 10 *triarii manipulus'u* (Bk. Tablo 1 ve 4).

Görüldüğü gibi, *hastati*, *principes* ve *triarii'nin* her biri 10 *manipulus'tan* meydana geliyordu. *Hastati* ve *principes'in manipulus'ları* 120'şer kişiden, *triarii'ninkiler* ise 60 *legionarius'tan* ibaret idi. Her *manipulus* her biri 60 (*hastati*, *principes*) ya da 30 (*triarii*) askerden meydana gelen 2 *centuria'dan* oluşurdu. *Legio* muharebeye küçük aralıklarla birbirlerinden ayrılmış olan, *hastati'nin* 10 *manipulus'u* ile başlardı. Normal bir muharebe düzeninde bir *manipulus* içinde 20 *legionarius* yan yana ve 6'sı da arka arkaya dururdu. Aynı düzende bunların arkasından *principes* gelirdi. Son olarak da bunları 10 *legionarius'un* yan yana ve 6'sının arka arkaya durduğu *triarii'nin* 10 *manipulus'u* izlerdi. Deneyimli askerlerden oluşan bu grup genel olarak muhare-

¹⁹ ULLRICH 1940: 28.

²⁰ ULLRICH 1940: 26.

benin sonucunu belirlerdi²¹. Bu taktik grupları muharebede bağımsız olarak operasyon yapabilir ve böylece orduya Hellenler'deki *phalanks*'tan daha büyük bir çeviklik kazandırır. Komutanın yeri genellikle sağ kanatla ortadaki piyade arasındaydı. Değişik muharebe formasyonlarının arasındaki "eğik muharebe düzeni"nde çatışma sağ kanatta en iyi birliklerle başlar, sonra düşmanı çevirme ve arkadan saldırma girişiminde bulunulurdu. *Manipulus* taktığının uygulanmasıyla Romalılar, *legionarius*'a *manipulus*'un bulunduğu yeri gösteren ve *legio*'nun hücum ve yürüyüş yönünü belirleyen sancağı da bulmuşlardır²².

Legio'daki her *centuria*'ya 20'ser *velites* eklenmişti²³. Bunlar hafif silahlı piyadeler olup, asıl muharebeden önceki birtakım özel görevlerle (örneğin hücum hazırlanan düşmanı rahatsız etmek gibi) donatılmışlardı. Bu görevlerini tamamlayınca da ağır silahlıların arkasına çekilirlerdi. Hafif bir kalkan (*parma*) ve hafif mızraklarla (*iacula*, *hastae velitares*) silahlandırılmışlardı. Hafif silahlılar zamanla önemlerini yitirmiş, son kez İ.Ö. 115–111 yılları arasındaki Iugurtha Savaşı'nda anılmışlardır. Bunların görevleri yabancı kökenli yardımcı birlikler tarafından (örneğin Giritli okçular) üstlenilmiştir.

Manipulus legio'sunun bir başka özelliği, 300 kişiden oluşan süvari birliğidir. Bunların görevi arazinin ve düşmanın durumuna açıklık getirmek, birliği güvenlik altına almak ve yenilen düşmanı takip etmektir. Muharebe pozis-

²¹ Liv. 8,8,5–13; bk. Tablo 1, 4 ve özellikle 5.

²² ULLRICH 1940: 28.

²³ JUNKELMANN 2000: 92.

yonunda kanatlarda yer alırlardı; yürüyüş esnasında ise, öncü görevi görürlerdi. Süvariler başlangıçta piyade birlikleri gibi *centuria*'lara ayrılmıştı. Bunlar daha sonra her biri 3 *decuria*'dan (10 süvari) oluşan 10 *turma* (30 süvari) halinde düzenlenmişlerdir²⁴. Genellikle miğfer, deri ya da örme zincirden zırh, hafif kalkın ve uzun kılıç ya da kargı ile silahlandırılmışlardı. Roma'nın bağlaşıkları ve yardımcı halklar giderek artan bir şekilde ordu hizmetine girince, hafif silahlılar gibi süvariler de *legio* sisteminin dışında kalmışlardır.

Çok geçmeden sayı itibariyle Romalılar'ı büyük ölçüde geçen bağlaşıklar (*socii*) ise, önceleri Romalılar'la aynı sayıda piyade askeri, fakat başlangıçtan itibaren Romalılar'ın 3 misli süvari verirlerdi. Roma *legio*'suna karşılık gelen bağlaşıklık birliğinin adı *ala sociorum* olup; bu birlik, 3 bağlaşıklık ve 2 Romalı *praefectus* (*praefecti sociorum*) tarafından komuta edilen 6 *cohors*'a ayrılmıştı. Bağlaşıkların süvari birliklerine de gene *ala* denirdi. Bu süvariler de muharebe pozisyonunda Roma süvarileri gibi kanatlarda yer alırlardı.

İ.Ö. 88 yılında tüm İtalikler Roma vatandaşlık hakkını alınca *legio*'lar ve *ala*'lar arasındaki fark ortadan kalkmıştır. Roma ordusu şimdi sadece *legio*'lar ve yardımcı birliklerden (*auxilia*) oluşuyordu²⁵.

Auxilia'dan ise Roma ya da İtalik kökenli olmayan piyade ve süvari birliklerinin tamamı anlaşılmaktadır. Bunlar âdet olduğu üzere ilan yoluyla toplanırlardı. Yardımcı bir-

²⁴ JUNKELMANN 2000: 92.

²⁵ Cumhuriyet Devri'ndeki *auxilia* için bk. YOSHIMURA 1961 ve GARCIA Y BELLIDO 1963.

likler içinde daha II. Kartaca Savaşı sırasında Numidialı süvariler özellikle öne çıkmışlardı. Numidialı süvariler o zamandan beri sürekli olarak Roma ordusunda, önceleri Roma-İtalik süvari birliğinin yanında, daha sonra bu birliklerin ortadan kalkmasıyla tek olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Caesar'ın ordusunda²⁶ Roma-İtalik süvari birlikleri artık yoktur. Bu orduda yalnızca Numidialılar, Gallialılar, Hispanialılar ve Germanler'den oluşan yardımcı süvari birlikleri bulunmaktaydı.

D. *Legio*'nun İç Yapısı

Bir birliğin içinde eğitim ve düzen egemendi. Küçük hizmetlerin yerine getirilmesine bile son derece dikkat edilirdi. Bu konuda aksamalar olursa, birtakım askerî-hukukî yaptırımlar devreye girerdi²⁷: Örneğin nöbet tutmada bir asker uyurken yakalanırsa, ertesi gün sıkı yönetime tabi tutulurdu. Asker kaçacak olursa, ya taşlanır ya da yakılırdı²⁸. Fakat bu sert cezalar yalnızca sıradan askerler için geçerli değildi. Gerekğinde subaylar da çok sert bir biçimde cezalar alırlardı. Bu askerî eğitim, terbiye ve düzen ile Roma *legio*'larından beklenenin doruk noktasına ulaşılabilmiştir.

Roma *legio*'larının başka bir karakteristiği ise, sabit ordugâhların kurulması idi. Hendek ve duvarlarla çevrili bu tahkimatlı yerlerin kurulmasının iki nedeni vardı: Bunlardan birincisi Romalılar'ın güvenlik ve rahatı sevmeleri; ikinci ise, *legio*'ların gerektiğinde geri çekilebilecekleri tah-

²⁶ Caesar'ın ordusu için bk. VEITH 1906; RICE HOLMES 1911; SANDER 1955; VOGT 1960; ABRAMSON 1979; WISEMAN 1980 ve KEPPIE 2005, 70–72.

²⁷ ULLRICH 1940: 24.

²⁸ ULLRICH 1940: 25.

kimatlı bir ordugâh olmaksızın muharebeye girmemeleri idi²⁹.

E. *Manipulus* Taktiği'nin Çöküş Süreci

İ.Ö. 264 ile 241 yılları arasındaki I. Kartaca Savaşı³⁰ sırasında Roma ordu sisteminde birtakım yetersizliklerin ortaya çıkmaya başladığı görülmüştür. Sorunlar arasında toprak sahiplerinin sürekli savaşımlardan dolayı karşı karşıya kaldıkları ekonomik sıkıntılar başta gelmekteydi. Askerî bakımdan uzman kişilerin olmaması ve çiftçilerin hasat aylarında askerî operasyonlara katılmalarının yarattığı sıkıntılar da diğer nedenler arasındadır. Öngörülemeyen bir süre için çiftliklerinden, atölyelerinden ve girişimlerinden uzakta kalmak, askerler için çok ciddi sorunlar yaratıyor ve bu da

²⁹ ALAMAIN 1968. 87 vd.

³⁰ İ.Ö. 268'de kurduğu Roma-İtalya Konfederasyonu ile Roma, İtalya üzerindeki güvenliğini, daha da önemlisi egemenliğini sağlamış ve bu tarihten itibaren denizasırlı bölgelerde etkin rol oynamak için bağlaşıklarından ihtiyaç duyduğu desteği görmüştür. Roma'nın İ.Ö. III. yy.'ın sonunda Doğu Akdeniz'de güvenliğini sağlamak ve ticari faaliyetlerde bulunmak istemesi, o zamana değin aralarında dostluk antlaşması bulunan, bir Fenike kolonisi olarak İ.Ö. 814'de kurulmuş olan ve o tarihlerde Akdeniz'de büyük ticari faaliyetler yürüten Kartaca Devleti ile arasını açmıştır. İki ülke arasındaki bu siyasal ve ekonomik çıkar çatışması Roma'yı uzun süre meşgul eden Kartaca Savaşları'na neden olmuştur. İ.Ö. 264–241 yılları arasında yaşanan I. Kartaca Savaşı'nın *causa belli*'si ise, Messina Boğazı'ndaki Messena Devleti'nin, Syrakousai ile olan savaşından önce Kartaca'dan, daha sonra da Roma'dan yardım istemesi ve bunun üzerine her iki devletin stratejik konumundan ötürü bölgeye asker göndermesidir. Meydana gelen askerî çatışmalardan Roma'nın galip çıkmasıyla Kartaca'nın Syrakousai ile birlik olup Messena'daki Roma birliklerine saldırması ile başlayan ve Roma birliklerinin bu saldırıyı püsküttükten sonra Kartaca kentlerine akınlar yapması ile süren olaylar zinciri gelişmiştir.

elbette ordu sistemini zaafiyete uğratiyordu. *Consul*’lerin her yıl değişmesi de kumanda kalitesinin devamlılığını zorlaştırıyordu; çünkü *consul*’ler başkomutanlığı dönüşümlü olarak üstleniyorlar ve yetkili oldukları günlerde yaptıkları işlerde aralarında sık sık fikir ayrılıkları doğuyordu³¹. Bu nedenle Roma, tehlike doğurabilecek zor zamanlarda orduyu bir *dictator*’un başkomutanlığına vermiştir. Fakat *dictator*’un bu başkomutanlık yetkisi 6 ay’dan daha fazla olamazdı³².

Böylece Roma ordusunda giderek bir değişim süreci de başlamış oluyordu. İ.Ö. 216 yılındaki Cannae Muharebesi’nden sonra Roma, birliklerin başında sürekli komutanların bulunması amacıyla *proconsul*’lüğü kurmuştur. Bundan başka yaşlıca askerler terhis edilmemiş ve genç askerlerin orduda çoğunluğu sağlamaları engellenmiş; bu şekilde eğitimsiz ve deneyimsiz askerler yüzünden ordunun vurucu gücünün düşmesi engellenmek istenmiştir. Fakat bu da orduda giderek daha da büyüyen bir başına buyrukluğa yol açmıştır. P. Cornelius Scipio’nun *manipulus*’lar arasındaki aralıkları artırarak Hannibal’in Cannae Muharebesi’nde uyguladığı çevirme taktiğini etkisiz hale getiren, *manipulus* taktiğindeki iyileştirmeler sayesinde Roma’nın Hannibal’e karşı kazandığı II. Kartaca Savaşı’ndan (İ.Ö. 218-201)³³ sonra ise, Roma ordusu sisteminde bir ço-

³¹ ALAMAIN 1968. 88.

³² ULLRICH 1940: 34.

³³ İ.Ö. 264–241 yılları arasında gerçekleşen ve Roma’nın galibiyeti ile sonuçlanan I. Kartaca Savaşı’ndan sonra İ.Ö. 221 yılında Kartacalı komutan Hannibal İspanya’da Roma’ya bağlı bulunan Saguntum Kenti’nde çıkan iç karışıklıkları fırsat bilerek burada egemenlik sağ-

küş süreci başlamıştır. Bu çöküş sürecinde en büyük pay sahibi olanlar askerî *tribunus*'lardır. Bunlar İ.Ö. 250 yılından itibaren *legio*'lar için halk tarafından seçiliyorlardı. Fakat bu askerî *tribunus*'lar çoğu zaman genç ve deneyimsiz, *senatus* aristokrasisine mensup soylular (*optimati*) oldukları için ve bu görev için gerekli olan 5 ila 10 adet sefere katılma koşulunu da yerine getirmeyip, sadece ilişkileri yoluyla bu memuriyeti üstlendiklerinden, askerî açıdan bakıldığında pratikte hiçbir işe yaramıyorlardı. Ayrıca seçimleri kazanmak için halkın oyunu almak amacıyla birliklere karşı da sürekli yaranmaya çalışıyorlardı. Sonuç, ordudaki disiplinin düşmesi, birlikler içinde küstahça davranışların başlaması, düzensizliğin, kabalığın, itaatsizliğin artması ve buna bağlı olarak Roma *legio*'sunda ciddi bir gevşemenin ortaya çıkmasıydı. Roma ordusundan tatil izinleri ve ordudan ayrılmalar para ile satın alınabilecek duruma gelmişti. Bu şekilde askerî hizmet bir onur hizmetinden bir angarya işine dönüşmüştü.

lamış ve Roma'ya karşı kent halkını kışkırtma yoluna gitmiştir. O tarihlerde İlyriyalı korsanlarla meşgul olan Roma, Saguntum Kenti'ni ele geçirmenin ileride tüm İspanya'nın egemenliğini etkileyecek bir mesele olduğunu farketmiş ve bu nedenle de Kartaca'ya savaş ilan etmiştir. 17 yıl sürecek olan II. Kartaca Savaşı'nda (İ.Ö. 218–201) ordularını Alpler'den geçirerek Po Ovası'na inen, fakat yol boyunca da ordusunda sürekli kayıplar yaşayan Hannibal Keltler'le bir antlaşma yaparak İ.Ö. 216 yılında Cannae Muharebesi'nde Roma'yı büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Cannae Muharebesi'nde ağır kayıplar vermesine karşın Roma, İtalya Konfederasyonu'nda hâlâ kendisine bağlı kalan kentlerin güçlerinin Hannibal'ın yorgun ordusunu yıpratma politikası ve zengin *senatus* mensubu kişilerin stratejileri sayesinde Kartaca'yı yenilgiye uğratmış ve bu sayede İ.Ö. 201 yılında *provincia Hispania*'yı kurabilmiştir. — Kartaca ve Hannibal için bk. LIDDELL HART 1926; SCULLARD 1970 ve LAZENBY 1978.

Şurası da unutulmamalıdır ki, Erken ve Orta Cumhuriyet çiftçi askerleri isteyerek değil, zorunlu olarak savaş alanına gitmişlerdir; çünkü bu dönemlerde Roma'da sürekli bir ordu yoktu, yani "sadece yangın çıktığı zaman itfaiye çağrılıyordu". Elbette çok sık "yangın çıkıyordu". Bu yangını söndürmeye gidenler ise, çoğunlukla ilk kez askerî hizmet ve muharebenin gerekliliklerine alışmak zorunda olan yedek askerlerdi. Roma'nın askerî tarihinin başlangıcında ordunun uğradığı yenilgilerin nedeni de aslında budur.

Roma'nın Akdeniz egemenliğini kurma sürecinde durum değişmiştir. Örneğin Roma'nın Küçükasya'da sürdürdüğü savaşların doğru ve gerekli olduğuna, burada da Romalı'nın ülkesinin özgürlüğü için savunma yaptığına şimdi bir asker nasıl inanacaktı? Alt sınıflardan askerler giderek, generallerin kişisel hırslarına ya da belli bir sosyal sınıfın ekonomik çıkarlarına hizmet ettikleri izlenimine kapılmak zorunda kalmışlardır. Bu durum da savaşların gerekliliğine olan inancın yitirilmesiyle Roma ordusunda başlangıçtaki disiplinin koşullarının kaybolmasına neden olmuştur.³⁴

³⁴ KREFELD 1980: 46.

II. BÖLÜM:

MARIUS'UN ORDU REFORMU (İ.Ö. 104)

A. Reformun Nedenleri

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı üzere geleneksel Roma askerî düzeni sorunlarını kendi kendine çözemeyecek duruma gelmişti. Şimdi *legio*'lar giderek artan bir şekilde Roma'nın İtalya'daki bağlaşıklardan gelen askerlerle doldurulmak zorunda idi. Bu askerlerin ise savaşmaya, hele kendilerine tam vatandaşlık hakkı vermek istemeyen Roma için savaşmaya hiç de hevesi yoktu.

Roma egemenlik alanını genişlettiği ölçüde daha çok askere gereksinim duyuyor ve bu askerler de daha çok hizmet vermek zorunda kalıyorlardı. Fakat Roma'daki egemen sınıfa daha güç ve zenginlik getiren bu gelişme Roma toplumunun orta ve alt sınıfları için borç, fakirleşme ve yitirilen insanların bir daha geri gelmemesinden doğan üzüntü demekti. Savaşların acısını ve yükünü taşımak zorunda olanlar da hep aynı ailelerdendi. Zira, askerî yükümlülük belirli bir asgari varlığa göre hesaplanıyordu. Geleneksel askerî anayasa artık eskimiş ve uygulanamaz durumdaydı. Toplumda askerlik hizmetine karşı genel soğukluk giderek artıyordu. İ.Ö. 152 ve 151 yıllarında birliklere asker toplanırken genel bir ayaklanma ortaya çıkmıştır. Gerçi daha sonraki yıllarda askerî hizmet için varlık oranı 11.000'den 6.000 *as*'a indirilmiş ve böylece bu konuda daha geniş bir adalet sağlanmıştır. Fakat bunun da fazla bir yararı olmamıştır: İ.Ö. 138 yılında gerilla savaşı uygulayan Celtiberler'le uzun ve çok çetin bir savaş sürdürmek zorun-

da kalan *Hispania* Eyaleti'ndeki askerlerin yarısından çoğu asker kaçağı olmuşlardır.

Bu durum Roma Cumhuriyeti'nin savunma gücünü son derece azaltmıştı. Nitekim kuzeyde Germen kabileleri, Cimber'ler (*Cimbri*) ve Teuton'lar (*Teutoni*) Roma Devleti'ne karşı saldırıya geçmişlerdir; güneyde ise, Roma lugurtha'ya karşı savaşmak zorunda kalmıştır. Cimber'ler ve Teuton'lara karşı seferlerde Roma 5 *legio*'sunu kaybetmişti³⁵. Açıkça görülmekteydi ki, Roma yurttaş ordusu artık yeterli derecede vurucu güce sahip değildi. Bunun nedenlerine yukarıda değinmiştik. Bu nedenlere, kontrol edilemeyen ve dağınık bir düşmana karşı hiçbir şansı olmayan o zamanki Roma ordusunun *manipulus* taktiğini de eklemek gerekmektedir. Roma, askerî bakımdan devleti yeniden ayağa kaldıracak birine ihtiyaç duyuyordu ve bunu Gaius Marius'un kişiliğinde buldu³⁶.

³⁵ DURANT 1985: 138.

³⁶ İ.Ö. 156 yılında Arpinum yakınlarındaki Ceretae'de doğan Marius, İ.Ö. 107, 104–100 ve 86 yıllarında eşine ender rastlanır bir şekilde 7 kez *consul* olmuş; İ.Ö. 109'da *legatus* olarak lugurtha'ya karşı savaşa katılmıştır. İ.Ö. 105 yılında başkomutan olarak lugurtha Savaşı'nı başarıyla bitiren Marius, İ.Ö. 102'de Aquae Sextiae (bugünkü Aix en Provence) yakınlarında Teutonlar'ı, 1 yıl sonra da Vercellae yakınlarında Cimberler'i yenmiştir. Emekli askerlerinin bakımını sağlamak amacıyla İ.Ö. 103 yılında Halk *tribunus*'u Lucius Appuleius Saturninus ile anlaşma yapan Marius, ortaya çıkan karışıklıklardan dolayı ona karşı olağanüstü hal ilan etmek zorunda kalmıştır. İ.Ö. 88'den itibaren, I. Mithridates Savaşı'nın başkomutanı Sulla'ya karşı mücadeleye girişen Marius, *Africa*'ya kaçmak zorunda kalmış; İ.Ö. 87'de Roma'ya geri dönerek *Optimati* ile mücadele etmiştir. 13 Ocak 86 tarihinde Roma'da ölmüştür. — Marius için bk. OOTEGHEM 1964; CARNEY 1970; EVANS 1994; WERNER 1995 ve LABITZKE 2012.

Özellikle Cimber ve Teuton kabileleri birçok Roma ordu-sunu yenip tüm İtalya'yı titretmeye başlayınca, Marius bundan bir ders çıkararak yurttaş ordusu sisteminden vaz-geçip orduda hizmeti gönüllülerin başvurusuna bırakmış ve bunu yaparken de aktif hizmet süresince verilen maaşın yanı sıra, hizmet bitiminden sonra toprak verilmesi yoluyla hesaba kattığı Roma'nın varlıksız yurttaşlarını düşünmüştür (İ.Ö. 104). Böylece başka önlemlerle de bağlantılı olarak sa-vaşma gücü olan yeni bir ordu kuzeyden gelen tehlikelere son verebilecek duruma gelmiştir³⁷.

B. Reform ve *Cohors* Taktiği

Marius'un ilk reformu, yukarıda da söylediğimiz gibi, as-kerlerini eskiden olduğu gibi *census*'la toplamaması, bunun yerine serbest başvuruyu getirmesidir; yani askerlik hizme-ti artık varlığa değil, sadece Roma yurttaşlık hukukuna bağ-lı bir konu olmuştur. Marius ikinci olarak hafif silahlı asker-leri (*velites*) ve *legio*'lardaki süvarileri (*equites*) lağvetmiş-tir³⁸.

Legio şimdi 3.600–6.000 askerden oluşmaktaydı ve bunların hepsi de ağır silahlıydı. Başka bir ifadeyle, Roma *legio*'su şimdi yalnızca ağır silahlı askerlerden oluşan bir piyade *legio*'suna dönüşmüştü. Marius, reform öncesin-deki *manipulus*'ların sayısını (30) korunmuştur. Bununla birlikte, bunlar şimdi aynı sayıdaki askerlerden oluşuyor-du³⁹. Her *manipulus* 120–200 kişiden meydana geliyor ve

³⁷ Marius'un reformları için bk. GABBA 1949; GABBA 1951; SCHMITTHEN-NER 1960; BELL 1965; CARNEY 1970 ve AIGNER 1974.

³⁸ JUNKELMANN 2000: 92.

³⁹ ULLRICH 1940: 38.

60–100 kişilik 2 *centuria*’yı kapsıyordu⁴⁰. Fakat bu *manipulus* artık bağımsız bir taktik birliği oluşturmadığı için *hasta-ti*, *principes* ve *triarii manipulus*’ları yan yana dizilmek suretiyle bir *cohors*’a dönüştürülmüştür. *Cohors*’un bu sistemdeki taktik birlik olması, bu sisteme “*cohors* Taktiği” denilmesine neden olmuştur; yani, Roma ordusu Marius reformları ile *manipulus* Taktiği’nden *cohors* Taktiği’ne geçmiş oluyordu. Bir *legio* ise, şimdi toplam 10 *cohors*’tan oluşuyordu.⁴¹

Cohors taktiği zamanında *legio*’daki askerlerin sayısal dağılımı şöyleydi:⁴²

1 <i>legio</i> =	10 <i>cohors</i> =	3.600–6.000 asker
1 <i>cohors</i> =	3 <i>manipulus</i> =	360–600 asker
1 <i>manipulus</i> =	2 <i>centuria</i> =	120–200 asker
1 <i>centuria</i> =	10 <i>contubernia</i> =	60–100 asker
1 <i>contubernia</i> =	6–10 asker ⁴³	

10 *cohors*’un muharebeye sürülmesi ise farklı biçimlerde olabiliyordu⁴⁴. En çok karşılaşılan biçim *acies triplex* (“üçlü hat”) olup, burada 4 *cohors* birinci, 3 *cohors* ikinci ve 3 *cohors* da üçüncü kademede bulunmaktadır. *Cohors*’lar 4 : 4 : 2 ya da 5 : 3 : 2 şeklinde dağıtılabiliyor ya da *acies duplex* olarak 5 : 5 ya da 6 : 4 oranında olabiliyordu. Caesar’ın iki kez *acies quarta* kullandığından da söz edilmektedir.

⁴⁰ ULLRICH 1940: 38.

⁴¹ Bk. Tablo 2, 3 ve 6.

⁴² Bk. Tablo 4.

⁴³ KREFELD 1980: 50.

⁴⁴ Bk. Tablo 6.

Safların her biri, önceden de olduğu gibi, yürüyüş kolu genişliğine uygun olarak 6–10 kişilik derinlikte yapılandırılmıştı. Askerden askere olan duruş mesafesi başlangıç pozisyonunda 3 ayak idi. Arkadakiler öndekilerin boşluklarına denk gelecek hizada dururlardı. Bir *cohors*'un 6 *centuria*'sı ise aralarında boşluk bırakmaksızın yan yana dizilirdi. Yan yana duran *cohors*'ların arasında bir *cohors* genişliği kadar boşluk vardı. Dolayısıyla, 4.000 kişilik bir *legio*'nun 4 : 4 : 3 oranındaki *acies triplex* biçiminde dizildiği düşünüldüğünde 450 m. civarında bir cephe genişliği ortaya çıkmaktadır. Saflar arasındaki mesafe ise muharebe planına ve topografyaya göre değişebiliyordu. Genel olarak 1. saf ile 2. saf arasındaki mesafe 2. saf ile 3. saf arasındaki aralıktan daha azdı. Safların toplam derinliği 200 m. civarında idi. Yani, *acies triplex* düzeninde dizilmiş bir *legio* muharebe alanında başlangıç pozisyonundayken 450x200 m².’lik bir alanı kapsıyordu.

Legio muharebeye ilk hattın ilk safı ile başlar; ölen ya da yaralananların yerleri hemen arkadakiler tarafından doldurulurdu. İkinci hattın görevi aralara sızan düşmanı yakalamak ve birinci hattın tehlikeye düşen yerlerine destek vermek idi. Üçüncü hat ise asıl muharebe hattı olup uygun zaman ve yerde harekete geçirilir ve muharebenin sonucunu belirlerdi.⁴⁵

Manipulus Taktiği döneminden farklı silahlarla donatılmış olan *manipulus* grupları şimdi aynı tipte silahlarla donatılmıştır: Her *legionarius* hücum silahları (*tela*) olarak 1.6–2 m. uzunluğundaki bir kargı (*pilum*) ve enli, iki tarafı

⁴⁵ KREFELD 1980: 51.

keskin, kısa bir kılıç (*gladius*); savunma silahları (*arma*) olarak ise, demir destekli deri ya da sadece metalden miğfer (*galea* ya da *cassis*), dört köşeli ve dış bükey kalkan (*scutum*) ve birçok deri parçasından oluşan göğüs zırhı (*lorica*) taşıyordu.

Marius, ayrıca, bütün *legio*'lar için homojen bir âlem ya da bir sancak olan Roma Kartalı'nı yaratmış⁴⁶ ve daha önceki münferit *legio* bölümlerinin sancaklarını kaldırmıştır. Marius; uzun mesafeli yürüyüşler, düzenli eğitim, donanımın bizzat taşınması ve adil cezalandırma gibi yollarla birliklerdeki disiplini büyük ölçüde artırmıştır. Askerler barış zamanlarında ya da savaşa ara verildiğinde eğitim, ordugâhı düzenli tutmak, yol ve *aquaeductus* yapmak gibi işlerle görevlendirilmişlerdir. Bunun yanı sıra hemen her meslek konusunda eğitim almışlardır.

Marius reformuna göre, askerlerin tamamlaması gereken görev süresi 16 yıl idi⁴⁷. Bu süre içinde *legionarius* evlenemezdi. 17 yaşının altındakiler de orduya alınmazlardı. Gönüllü olarak askerlik hizmetine başvuran Latinler 6 aylık bir deneme sürecinden geçirilirler ve bu süre sonunda başarılı bulunurlarsa tam Roma yurttaşlığını alır ve böylece asil asker olurlardı. Gönüllülerin ezici çoğunluğu *proletarius* sosyal sınıfından geldiği için; devlet sadece onlara maaş ödemekle kalmıyor, aynı zamanda donanımlarını da sağlıyordu. Askerler 16 yıllık hizmet süresini onurlu bir şekilde tamamladıklarında terhis edilirler ve emekli asker (*veteranus*) olarak generallerinden arazi ya da para alırlardı. Ken-

⁴⁶ KEPPIE 2005, 46 vd.

⁴⁷ BLEICKEN 1988: 69.

dileri de bunun için aktif oldukları süre boyunca aldıkları maaşın bir bölümünü askerî hazineye öderlerdi.

Marius reformlarıyla Roma'da ortaya çıkan şu yeni durum da unutulmamalıdır: Roma'nın askere alma konusunda uyguladığı yöntemi değiştirmesi Roma'daki İç Savaşlar Yüzyılı'nın başlangıcı ile aşağı yukarı aynı zamana rastlamaktadır. Politikacı-generallerin ellerinde ordu şimdi iç siyasal ve kişisel güç savaşlarının bir aracına dönüşmüştür. Birey olarak askerlerin savaşa hazır olma duygu ve düşüncesi, bu zamanda giderek daha çok, ordu komutanlarının kişisel çıkarlarının hesabına bağlı olmuştur⁴⁸.

⁴⁸ İç Savaşlar Dönemi'ndeki Roma ordusu için bk. VON DOMASZEWSKI 1894; LUCAS 1919/21; SCHMITTHENNER 1958; BRUNT 1962; BOTERMANN 1968; HAHN 1969; CARTER 1970; PELLING 1973 ve KEPPIE 2005, 75–100.

III. BÖLÜM:

MARIUS'UN ORDU REFORMU'NDAN SONRAKİ GELİŞMELERE GENEL BAKIŞ

Iulius Caesar, Marius'un reformları temelinde Roma ordusunu daha da geliştirmiştir. Roma ordusu onun zamanında *cohors* Taktiği'nin üstünlüğü, kuşatma ve tahkimat tekniği ve son derece gelişmiş savaş yönetimi sayesinde Roma'nın egemenlik alanını daha da genişletmiş ve bu çerçevede Gallia'yı ele geçirmiştir⁴⁹. Caesar'ın getirdiği yeniliklerden biri de her bir *cohors*'un süvari birlikleriyle tamamlanmasıdır. Bu, süvarinin esnekliğini artırmış ve *legio*'daki ağır silahlı askerler kendi süvari birlikleriyle yabancı süvari birliklerine daha iyi karşı koyabilecek hale gelmişlerdir⁵⁰.

İmparatorluk Çağı'nda ise durum gene değişmiştir⁵¹. Augustus ücretli askerler ordusunu 20–25 yıllık hizmet süresi olan bir profesyonel orduya dönüştürmüştür⁵². Bu ordu şimdi devletin sınırlarındaki sabit garnizonlarda bulunmaktaydı ve Roma ve İtalya kökenli yurttaşlardan meydana getirilen *legio*'lar ile Roma yurttaşlarından meydana getirilmeyen yardımcı birliklerden (*auxilia*) oluşuyordu. Bununla birlikte ordudaki Roma-İtalik ögesi zamanla zayıflamış ve İ.S. II. yy.'da *legio*'lar tamamen sınır eyaletlerinin halkından, Keltler'den, Germenler'den, Daklar'dan, Traklar'dan,

⁴⁹ ULLRICH 1940: 41.

⁵⁰ ULLRICH 1940: 42.

⁵¹ İmparatorluk Çağı'nda Roma ordusunun genel durumu için bk. WEBSTER 1979²; KEPPIE 2005, 126–167.

⁵² Augustus'un reformları için bk. HARDY 1920; MOMIGLIANO 1938; BRUNT 1950; CORBIER 1974 ve RAAFLAUB 1980.

Küçükasyalılar'dan ve Afrikalılar'dan meydana getirilmiştir. Roma Kenti'nin halkı ve İtalya'daki Roma vatandaşları, Cumhuriyet Devri'nin genel askerî yükümlülüğü biçim olarak hiç kaldırılmamış olsa da, *praetorianus*, *centurio* ya da subay olmanın dışında artık asker olmayı düşünmüyorlardı. Eyalet sakinleri bir *legio*'ya asker olarak girdiklerinde ya da yardımcı birliklerdeki hizmet süresini tamamladıklarında Roma yurttaşlık hakkını kazanıyorlardı. Sadece bu yurttaşlık hukukunun verilmesi bile birçokları için askerliği çekici kılmış olmalıdır. Askerî birliklerdeki hizmete giderek artan bir şekilde dinsel bir temel de verilmiştir. Augustus'un yeniden formüle ettiği yemin, askerleri tüm hizmet süreleri boyunca imparatora sadakatile bağlıyor ve imparatorun tasviri ordugâhın *sacelum*'unda diğer tanrı betimlerinin yanına dikiliyordu. Askerî ayinlerde imparatorun *genius*'u tanrısal bir tapınım kazanmıştı. Fakat imparator öldüğünde bu bağlılık kayboluyordu. Taht değişimi zamanlarının ordu da disiplin krizlerine yol açmasının açıklaması buradadır. Nitekim Augustus ölür ölmez *Germania* ve *Pannonia*'daki *legio*'lar maaşlarının artırılması ve hizmete ilişkin kolaylıkların gösterilmesini sağlamak amacıyla hemen baş kaldırmışlardır.

Roma İmparatorluk Çağı'nda aynı zamanda bir geriye dönüş de olmuş ve daha önce yalnızca ağır silahlılardan meydana gelen *legio* yeniden kendi süvari birliğini kazanmıştır. Bundan başka *legio*'lara Roma yurttaşı olmayan halklardan oluşan süvariler (*alae*) ve piyade birlikleri (*cohortes*) daimi olarak eklenmiştir. Yardımcı birlikler (*auxilia*) şimdi sınır ordularının değişmez parçaları olmuş ve bu birliklerde hizmet süresi 20 yıl olarak belirlenmişti. *Auxilia*

artık eskiden olduğu gibi ihtiyaca göre toplanmamış ve terhis edilmemiştir. Eski tarzdaki *auxilia*'ya karşılık gelen birlikler İ.S. 100 yıllarında Traianus'tan itibaren *numerii* olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eyaletlerden toplanan *legionarius*'lar çoğunlukla çiftçi çocuklarıydı. Bunlar askerî hizmeti sadece Roma'nın onuru için değil, aynı zamanda kendi ülkelerinin güvenliği için de yapıyorlar; ayrıca yol ve *aquaeductus* yapımlarında çalışarak ülkelerinin gelişmesine katkıda bulunuyorlardı. İ.S. II. ve III. yy.'ın barış zamanlarında bu askerlere sık sık daha aktif askerlik hizmeti sırasında ordugâhların ya da kalelerin yakınlarında işlemek üzere tarım alanları verilmiş ve bu alanlar bunların oğulları asker olmayı taahhüt ettikleri takdirde onlara da veraset yoluyla geçebilmiştir. İ.S. I. yy.'da *legionarius*'ların aktif hizmet süresi içinde evlenmeleri tamamen yasaklanmış olmasına karşın⁵³; bunlar şimdi dışarıda eş ve çocuklarıyla kendi evlerinde yaşamakta, tarım alanlarını işlemekte ve arada sırada göreve gelmekteydiler. İ.S. II.–III. yy.'ın bu “asker çiftçileri” Roma'nın erken zamanındaki “çiftçi askerler”le ilginç bir tezat halindedirler.

Özetleyecek olursak: İmparatorluk Çağı savaş işlerinin karakteristiği, tüm ordunun şimdi sadece imparatorun emrinde olmasıdır. Ordu şahsen imparator adına yemin eder ve imparatora sadece seferlerde değil, tüm yaşamı boyunca da eşlik ederdi. Ordudaki hizmet süresi İ.S. 5 yılında 20 yıl olarak belirlenmiştir. Birliklerin toplanması ya da asker toplanması ve terhisi, askerî yönergelerin yayımlanma-

⁵³ İmparatorluk Çağı'nda *legionarius*'ların evlenmesine ilişkin olarak bk. CAMPBELL 1978.

sı, askerî hukukun uygulanması ve komutanların belirlenmesi yalnızca imparatora ait olan haklardı. Ordu hemen hemen sadece gönüllülerin başvurusuyla tamamlanırdı. Fakat asker toplamaya ilişkin yasa kaldırılmamıştı; yani askerî hizmet yükümlülüğü hususundaki eski Roma ilkesi devam ediyordu. Augustus'un ordu reformuyla Roma ordusu şimdi sürekli bir profesyonel orduya dönüşmüş ve ordugâhlarda konuşlanan *legio*'lar, çevrelerinde yeni kentlerin oluşmasına da yol açmıştır⁵⁴.

Roma ordusu Geç İmparatorluk Çağı'nda (Constantinus'tan, İ.S. 306–337) itibaren muharebe ve işgal birlikleri olarak ikiye ayrılmıştır. Bu devirde her bir birlik silahları bakımından birbirlerinden çok farklılaşmış; süvari ise yeniden önem kazanmıştır.

⁵⁴ BLEICKEN 1988: 73.

GENEL DEĞERLENDİRME

Roma ordusunun bir yurttaşlar ordusundan sürekli bir profesyonel orduya dönüşmesi için uzun bir süre gerekmiştir. İ.Ö. II. yüzyıla kadar askerlik hizmetinin Roma yurttaşı için onursal bir görev olduğu düşüncesi geçerli olmuş, ekonomik nedenlerin ve Roma Devleti'nin egemenlik alanının kapsamının uzun süreden beri ücretli bir ordunun kurulması gereğini ortaya çıkarmasına ve özellikle küçük çiftçilerin bu konuda ciddi bir mağduriyeti olmasına karşın, bu anlayış değişmemiştir. Bunun nedeni olarak Roma'da *pater familias* (ya da *patria potestas*) geleneği ve yurttaşlık hukuku (*civitas Romana*) gösterilebilir. Hiçbir Romalı'nın yabancı bir orduda ücretli bir asker olarak görev almamış olması da Romalılar'ın bu konuda ne kadar duyarlı olduklarının bir başka göstergesidir. İ.Ö. II. yüzyılın sonunda ortaya çıkan ekonomik-tarımsal kriz Cumhuriyet'in askerî gücünü büyük ölçüde zayıflatmış; Gracchus Kardeşler'in top-
rak reformunun başarısızlığa uğraması üzerine ise, ordunun ekonomik önlemlerle güçlendirilemeyeceği anlaşıncaya Marius'un ordu reformu gelmiştir. Roma'nın askerî gücünün ancak bu orduda yapılacak bir reformla artırılabilceği gerçeğini gören Marius, askerî hizmeti yurttaş ordusunda geçerli olan varlık esasından ayırarak bir maaşa, savaş ganimetine ve emeklilik sonrası toprak mülkiyetine bağlamıştır. Bu, aynı zamanda, Roma'daki *proletarius*'ların geçimini sağlamak için de düşünülmüş bir çözümdü. Toprak mülkiyeti hususunda *senatus*'un sürekli ve ısrarlı engellemeleriyle bu konuda hiçbir şansı olmayan *proletarius*'lar şimdi aktif oldukları dönemde devletten aldıkları maaşın yanı sıra, hizmet sürelerinin sonunda toprak sahibi de ola-

bileceklerdi. Marius'un ordu reformu her ne kadar Roma ordusundan profesyonel orduya geçişinin başlangıç noktası olarak görülse de, Marius'tan önce de orduyu uzun süre ayakta tutmak için askerlere ücret ödemek suretiyle benzer önlemler alındığını unutmamak gerekir. Marius'un yaptığı şey, zaman zaman başyurulan bu yolu şimdi yasallaştırmak ya da, MOMMSEN'in ifade ettiği gibi, olağanüstü bir uygulama olan, askerlere ücret ödeme şeklinin şimdi olağan hale getirilmesiydi⁵⁵. Yurttaşlığı askerî hizmetten ayıran Marius ile birlikte şimdi Roma'da bir sosyal sınıf olarak da kabul edilebilecek bir "Askerler Sınıfı" ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu ise, ordunun beklentilerinin, giderek artan bir şekilde, komutanlarının askerî ve siyasal amaçlarına bağlanmasıdır. Generaller de komuta ettikleri orduları kendi şahsi siyasal amaçlarını uygulamak için güçlü bir araç olarak görmüşlerdir. Bu gelişmeler Roma Cumhuriyeti'nin son yıllarında Roma'ya egemen olmak isteyen generaller arasında acımasız iç savaşa yol açmış ve *senatus*'un daima korktuğu, generallerin *dictator*'luğuna da temel oluşturmuştur. Anayasal bir kurum olan *dictatura*'dan daha önce bu şekilde korkulmamıştı; çünkü ordu kendi iç yapısında sürekli olarak değişiyor ve asker yeniden sivil yurttaş oluyordu. Fakat askerin sürekli olarak asker olarak kalması şimdi elbette durumu değiştirmiştir. Roma ordusunun generallerin kişisel çıkarları için bir güç aracı olarak kullanılmasının örnekleri, Sulla'nın İ.Ö. 88 yılında Roma'ya yürüyüşü ya da Marius'un İ.Ö. 86 yılında yedinci kez *consul*'lüğe ulaşmasıdır. Denilebilir ki, Marius ile birlikte ortaya çıkan

⁵⁵ DELBRÜCK 1920/21, 457.

meslek ordusu ve “Askerler Sınıfı”, Roma’nın o zamana değin olan devlet biçimi ve anlayışının, yani kısaca ifade etmek gerekirse *senatus* egemenliğinin çöküşü anlamına gelmektedir. Bu çöküş süreci Augustus ile birlikte başlayan *Principatus* yönetim biçimiyle tamamlanacaktır.

Roma’da profesyonel ordunun kurulması ve “Askerler Sınıfı’nın” oluşmasıyla askerler giderek yurttaşlık yaşamına yabancılaşmış ve anayasal düzen ile askerî düzen arasındaki uyum ortadan kalkmıştır. Cumhuriyet’in son yıllarında anayasal-siyasal düzene *senatus*’un karakterize ettiği aristokratik sistem egemen iken; askerî düzende artık monarşi egemendi. Monarşinin aristokratik cumhuriyet sistemini ortadan kaldırması ve Augustus ile imparatorluk sisteminin başlamasına çok az kalmıştı.

Marius’tan önce askerî sistem siyasal sistemin bir parçası olarak devleti büyütürken; şimdi siyasal sistem askerî sistemden kaynaklanmakta ve daimi ordu bunun en önemli güç etkeni haline gelmektedir. Bu sayede *imperator* her şeye erişebilmiş ve devleti tek başına yönetebilmiştir.

Muharebe düzenindeki *legio*’ya gelince: Caesar ordusunda karşımıza çıktığı şekildeki Roma *legio*’larının muharebe düzeni uzun bir gelişimin sonucu olup; bu gelişim, ağır silahlıların kapalı formasyon şeklinde düzenlenmiş *phalanks* sisteminden yanlara ve derinlemesine açılan kademeli *legio* formasyonuna doğru olmuştur. Birliklerin böyle yanlara ve derinlemesine açılmasına ilişkin başlangıç basamakları hakkında tam bir bilgimiz yoktur. Fakat İ.Ö. IV. yy.’da ağır silahlıların silah gruplarına göre düzenlendiğini ve muhare-

bede arka arkaya duran, önden arkaya doğru *hastati*, *principes* ve *triarii* (ya da *pilani*) diye adlandırılan kademelerden oluştuğunu biliyoruz. Bu düzenlemede silahların yanı sıra liyakât derecesi ve yaş basamağı da belirleyici olmuştur: En eski ve en deneyimli askerler *triarii* olarak en arkada dururlardı. Bunlar sayıca önde bulunan *hastati* ve *principes*'ten yarı yarıya daha az idiler. Fakat bunların muharebeye girmesiyle muharebenin sonucu belirlenirdi. Gruplar arasındaki farklı görevler ve muharebeye giriş zamanları giderek bu 3 grup arasında derinlemesine boşluklar oluşmasına neden olmuştur. Bu önlem işe yaradığı için, zamanla yanlara doğru da bir genişleme ortaya çıkmış ve bu gelişmede *manipulus* "taktik birlik" olduğundan buna genel olarak "*manipulus* Taktiği" denilmiştir. Böylece İ.Ö. III. ve II. yy.'lar için geçerli olan Tablo 5'teki formasyon ortaya çıkmıştır.

Cimber ve Teutonlar'a karşı savaşlar zamanında Marius'un yaptığı reformla Roma ordusunun taktik düzeni değişmiştir. Marius *legio*'nun taktik birliklerinin sayısını her 3 *manipulus*'u *cohors* adı verilen yeni bir birliğe dönüştürmek suretiyle 30'dan 10'a indirmiştir. *Legio*'daki bu yeni gruplandırma, bu aralık, gruplar arasında homojen bir silahlanma ortaya çıktığı için mümkün olmuştu. 3 silah kategorisindeki grupların adları geleneksel nedenlerden dolayı korunmuştur. *Manipulus* Taktiği'nde arka arkaya duran *hastati*, *principes* ve *triarii manipulus*'ları şimdi, Tablo 6'da görüldüğü gibi, her *cohors*'ta yan yana durmaktaydılar.

ROMA TARİHİ KRONOLOJİSİ

(B. İPLİKÇİOĞLU, *Eskibatı Tarihi*, Ankara 1997, s. 795–801'deki kronoloji listesinden alınmıştır)

i.ö.

1700—1200	İtalya'da Bronz Devri
1200—800	İtalya'da Erken Demir Devri
1200'ler	İtalikler'in İtalya'ya girmesi
1000'ler	Roma'daki Palatinus Tepesi'nde en eski Latin iskânının (<i>urbs quadrata</i>) oluşması – Latium'da 30 cemaatten oluşan Latin Birliği'nin oluşması
1000'ler	Tyrrhenler'in Toscana Bölgesi'nde görünmeleri
900—800	Sabinler'in Roma'nın Quirinalis Tepesi'ni iskân etmeleri
800'ler	Sardinia ve Batı Sicilya'da Fenike ticaret kolonile-rinin kurulması
750'ler	Etrüskler'in etkisiyle Latinler'in ve Sabinler'in Roma'da bir kent cemaatine dönüşmesi
750—550	Aşağı İtalya ve Doğu Sicilya'da Hellen koloni-lerinin kurulması
753(?)—510	Roma'da Krallık Devri
753	Roma'nın efsanevi kuruluş yılı
750'ler	Etrüsk kent devletlerinin ortaya çıkışı
600'ler	Etruria'da 12 kentten oluşan Etrüsk Birliği'nin kurulması
550'ler	Etrüskler'in Po Ovası'ndan Campania'ya kadar en geniş yayılma alanına ulaşması
540	Alalia (Korsika) Deniz Muharebesi'nde Etrüskler'in ve Kartacalılar'ın Hellenler'i yenerek Batı Akdeniz Bölgesi'ndeki egemenliği aralarında paylaşmaları
510	Roma'da Etrüsk Krallar Devri'nin sona ermesi ve Roma Cumhuriyeti'nin efsanevi kuruluşu
508—27	Roma'da Cumhuriyet Devri
509	Roma ve Kartaca arasında andlaşma – Roma'nın yaptığı ilk devlet andlaşması
500—287	Roma'da <i>patricius</i> 'lar ve <i>pleb</i> 'ler arasındaki sınıf mücadeleleri
500'ler—268	Roma'nın İtalya'yı ele geçirmesi
490	Roma'nın Latinler ile savaşı ve andlaşması – Roma'nın Latin Birliği'nde egemen duruma geçmesi
474	Kyme Deniz Muharebesi'nde Etrüskler'in Syrakusai'a yenilmesi
450'ler	Keltler'in Po Ovası'na yerleşmesi
450	Roma'da "Oniki Levha Yasası"
445	Roma'da <i>patricius</i> 'lar ile <i>pleb</i> 'ler arasındaki ev-lenme yasağının kaldırılması (<i>Lex Canuleia</i>)

400'ler	Po Ovası'na giren Keltler nedeniyle, buradaki Etrüsk gücünün gerilemeye başlaması
396	Etrüsk kenti Veii'nin Roma'nın eline geçmesi – İtalya'da Etrüsk egemenliğinin sonu – Etruria'nın Kelt ve Roma güçlerinin etkisi altına girmesi
387	Roma'da "Galler Felaketi"
367	Roma'da Licinnius-Sextius Yasaları – Pleb'lere <i>consul</i> 'lük yolunun açılması
358	Roma'nın Keltler'e karşı Latinler'le andlaşması
354	Roma'nın Samnitler'le andlaşması
348	Roma'nın Kartaca ile andlaşması
343—341	I. Samnit Savaşı
340—338	Roma'nın Latinler ile II. Savaşı – Romalılar'ın ve Samnitler'in Sinuessa'daki zaferleri – Latin Birliği'nin dağılması – Roma'nın tüm Latium'a egemen olması
338—282	Roma'nın Orta İtalya'ya egemen olması
327—304	II. Samnit Savaşı – Campania'nın Roma'nın eline geçmesi
298—290	III. Samnit Savaşı
295	Roma'nın Samnitler'e ve bağlaşıklarına karşı Sentinum'da zafer kazanması
290	Samnitler ile barış – Umbria'nın Roma'nın eline geçmesi
287	Roma'da Hortensius Yasası – <i>patricius</i> 'lar ve <i>pleb</i> 'ler arasında eşitliğin sağlanması ve sınıf mücadelelerinin sonu
282	Roma'nın Keltler'le savaşarak Senonlar'ın arazisini ele geçirmesi ve böylece tüm Orta İtalya'nın Roma egemenliğine girmesi
282—272	Roma'nın Epiros Kralı Pyrrhos'a karşı savaşı
275	Beneventum Muharebesi – Pyrrhos'un ağır kayıplar vererek Epiros'a geri dönmesi
268	"Roma-İtalya Konfederasyonu"nun kurulması
268—133	Roma'nın tüm Akdeniz Bölgesi'ni eline geçirerek bir "dünya devleti"ne dönüşmesi
264—641	I. Kartaca Savaşı
260	Mykale Deniz Muharebesi – Roma donanmasının deniz çarpışmasını kara çarpışmasına dönüştürerek başarılı olması
241	Roma'nın Kartaca ile barış yapması – İlk Roma eyaleti <i>Sicilia</i> 'nin kurulması
238	<i>Sardinia-Corsica</i> 'nın Roma'nın ikinci eyaleti olarak kurulması – Roma'nın Batı Akdeniz Bölgesi'nde Kartaca'nın yanında ikinci deniz gücü haline gelmesi
218—201	II. Kartaca Savaşı
218	Hannibal komutasındaki Kartaca ordusunun Alpler'i aşarak Roma'ya yürümesi

216	Cannae Muharebesi – Hannibal’in Roma ordusu ve bağlaşıklarını bozguna uğratması – Hannibal’in Makedonia Kralı V. Philippos ve Syrakusai ile Roma’ya karşı ittifak kurması
215—205	I. Makedonya Savaşı – V. Philippos ile barış andlaşması
202	Zama Muharebesi – Cornelius Scipio’nun (Africanus) Hannibal’i yenmesi – Batı Akdeniz Bölgesi’nde Kartaca’nın süper güç konumunu yitirerek Roma’nın tek süper güç haline gelmesi
201	II. Kartaca Savaşı’nın sonu ve <i>Hispania</i> Eyaleti’nin kurulması
200—190	Roma’nın kuzeyini güvenlik altına almak amacıyla Kuzey İtalya’da Keltler’le savaşı
200—197	II. Makedonya Savaşı – Thesselia’daki Kynoskephalai Muharebesi sonucunda Hellas üzerinde Makedonya egemenliğinin sonu
191	<i>Gallia cisalpina</i> Eyaleti’nin kurulması
190	Magnesia ad Sipylum Muharebesi – Roma’nın Seleukos Kralı III. Antiokhos’u yenmesi – Seleukoslar’ın süper güç konumunu yitirmesi – Suriye donanmasının Roma’nın eline geçmesi
188	Roma ile Seleukoslar arasında yapılan Apameia Andlaşması
183	Bithynia’ya kaçan Hannibal’in yaşamına son vermesi
171—168	III. Makedonya Savaşı
168	III. Makedonya Savaşı’ndaki Pydna Muharebesi’nde Roma’nın Makedonyalı Antigonosogullar’ını yenmesi ve tüm Akdeniz’de “hakem” durumuna geçmesi
149—146	III. Kartaca Savaşı
146	Kartaca’nın Roma’nın eline geçmesi ve tahribi – Roma <i>Africa</i> Eyaleti’nin kurulması
146	Korinthos’un Roma tarafından tahribi – Hellas ve Makedonya’nın Roma eyaleti olması
136—132	Sicilya’daki kölelerin isyanı ve Roma tarafından bastırılması
133	Hellenistik Pergamon Devleti’nin veraset yoluyla Roma’ya geçmesi – Roma “dünya devleti”
133—30	Roma’da İç Savaşlar Dönemi ve Cumhuriyet’in sonu
133	Tiberius Sempronius Gracchus’un başarısız reform girişimi
133—129	Pergamon’da Aristonikos’un isyanı ve bastırılması
129	<i>Asia</i> Eyaleti’nin kurulması

123—121	Gaius Sempronius Gracchus'un başarısız reform girişimi – Roma'da <i>senatus</i> egemenliğinin yeniden güçlendirilmesi
113—101	Roma'nın Germen kabileleri Cimber ve Teutonlar'a karşı savaşları
111—105	Roma'nın Batı Numidia Kralı Iugurtha ile savaşı ve onun ortadan kaldırması
104—101	Sicilyalı kölelerin ikinci isyanı ve Roma tarafından bastırılması
104	Marius'un ordu reformu – Yurttaşlar ordusu yerine profesyonel ordunun kurulması
101	<i>Cilicia</i> Eyaleti'nin kurulması
91—88	Roma'nın bağlaşıkları ile savaşı – Roma'da ekonomik bunalım – Roma'ya sadık kalan ya da savaşı kesen bağlaşıklara Roma tam vatandaşlık hakkının verilmesi
88—83	Küçükasya'da Mithridates'in isyanı ve Sulla tarafından bastırılması
82—79	Sulla'nın <i>dictator</i> 'luğu ve anayasa reformu
74	<i>Bithynia</i> Eyaleti'nin kurulması
73—71	Spartacus'un isyanı ve bastırılması
64	Pompeius'un Mithridates'e karşı savaşı nihai olarak sonuçlandırarak, Önasya'yı yeniden düzenlemesi
63	<i>Pontus-Bithynia</i> , <i>Syria</i> ve <i>Cilicia</i> (yeniden) eyaletlerinin kurulması
63—62	Roma'da Catilina komplosu ve Cicero tarafından ortaya çıkarılması – Catilina'nın Pistoria Muharebesi ile ortadan kaldırılması
60	Pompeius, Crassus ve Caesar arasındaki I. Triumvirlik
58—51	Caesar'ın Gallia'yı fethetmesi
48	Pharsalos Muharebesi – Caesar'ın Pompeius'a karşı üstünlüğü
48—47	Caesar'ın İskenderiye Savaşı ve Kleopatra'yı Mısır kraliçesi olarak belirlemesi
47	Caesar'ın, Pontus Kralı Mithridates'in oğlu Pharnakes'e karşı yıldırım savaşı (<i>veni, vidi, vici</i>)
46	Caesar'ın Thapsos'ta Pompeiusçular'ı yenmesi ve 10 yıl için <i>dictator</i> olması – <i>Numidia</i> Eyaleti'nin kurulması
46—44	Caesar'ın <i>dictator</i> 'luğu
44	Caesar'ın öldürülmesi
43	Octavianus, Antonius ve Lepidus'tan oluşan II. Triumvirlik
42	Philippi Muharebesi – Antonius'un cumhuriyetçi Cassius ve Brutus'u yenmesi
31	Actium Deniz Muharebesi – Octavianus'un dostu Agrippa'nın Mısır donanmasını yenilgiye uğratması

	ması – Antonius ve Kleopatra'nın yaşamlarına son vermeleri
30	Son Hellenistik krallık Mısır'ın Roma eyaleti olması (<i>provincia Aegyptus</i>) – Roma'da İç Savaşlar'ın ve Cumhuriyet'in sonu – <i>Pax Romana</i> 'nın (Roma Barışı) başlangıcı
27—İ.S. 476 [565]	Roma'da İmparatorluk Devri
27—İ.S. 283	<i>Principatus</i> Devri – Roma'da meşruti monarşi
27—İ.S. 68	Iulius-Claudius'lar sülalesi
27—İ.S. 14	Augustus
25	<i>Galatia</i> Eyaleti'nin kurulması
İ.S.	
9	Varus komutasındaki Roma ordusunun Teutoburger Wald'de Germanler tarafından imha edilmesi
14—37	Tiberius
17	<i>Cappadocia</i> Eyaleti'nin kurulması
37—41	Caligula
41—54	Claudius
43	<i>Lycia</i> Eyaleti'nin kurulması
45/46	<i>Thracia</i> Eyaleti'nin kurulması
54—68	Nero
64	Roma'da büyük yangın – Nero'nun yangından Hristiyan ve Yahudileri sorumlu tutması – Roma'da ilk Hristiyan kovuşturması
69	Roma'da dört imparator: Galba, Otho, Vitellius ve Vespasianus
69—96	Flaviuslar sülalesi
69—79	Vespasianus – Roma tahtında ilk <i>pleb</i> kökenli imparator
70	Kudüs'un Romalılar tarafından tahribi – Yahudi diasporasının başlangıcı – <i>Lycia-Pamphylia</i> Eyaleti'nin kurulması
79—81	Titus
79	Vesuvius Yanardağı'nın patlaması – Pompeii, Stabiae ve Herculaneum'un tahribi
81—96	Domitianus
96—192	Adoptif İmparatorlar – Roma'da monarşinin tamamlanması
96—98	Nerva
98—177	Traianus – İtali kökenli olmayan (İspanyalı) ilk Roma imparatoru
105	<i>Dacia</i> Eyaleti'nin kurulması
106	<i>Arabia</i> Eyaleti'nin kurulması
114—117	Parthlar ile savaş – <i>Mesopotamia</i> , <i>Assyria</i> , <i>Armenia</i> eyaletlerinin kurulması – Roma'nın en geniş yayılım alanına ulaşması

117—138	Hadrianus — Roma'da savunma politikasının başlaması
132—135	Filistin'de kalan Yahudiler'in Bar Kochba yönetiminde isyanı ve bastırılması
138—161	Antoninus Pius
161—180	Marcus Aurelius — <i>Pax Romana</i> 'nın sonu: Doğu'da Parthlar'la, kuzeyde Marcomanlar'la savaşlar
180—192	Commodus — Roma'nın yayılma politikasının sonu
193	Roma'da beş imparator: Pertinax, Didius Iulianus, Septimius Severus, Pescennius Niger, Clodius Albinus
193—283	"Asker" İmparatorlar
193—235	Severuslar sülalesi
193—211	Septimius Severus — Afrika kökenli ilk Roma imparatoru
211—217	Caracalla
212	<i>Constitutio Antoniniana</i> — Roma imparatorluğu içindeki tüm özgür insanlara Roma tam vatan-daşlık hakkının verilmesi
217—218	Macrinus — Senatör kökenli olmayan ilk Roma imparatoru
218—222	Elagabalus
223—235	Alexander Severus
232	Roma'nın yeni Pers Devleti Sasaniler'e karşı yenilgisi
235—238	Maximinus Thrax
238—244	III. Gordianus
244—249	Philippus Arabs — Roma tahtında bir Arap
249—251	Decius — Illyria kökenli ilk Roma imparatoru
251—253	Gallus
253—260	Valerianus — Roma İmparatorluğu'nun içine düştüğü en büyük bunalım: Enflasyon, değiş-tokuş ticaretine geri dönülmesi, Persler'in ve Germenler'in saldırıları
260—268	Gallienus — Devleti içine düştüğü bunalımdan kurtarma çabaları
268—270	II. Claudius — Allemanlar ve Gotlar'a karşı yapılan başarılı savaşlar
270—275	Aurelianus — Devlet birliğinin yeniden kurulması (<i>restitutio orbis</i>)
275—276	Tacitus
276—282	Probus — Tuna ve Ren ırmakları arasındaki Roma <i>limes</i> 'nin yeniden kurulması
282—283	Carus — <i>Principatus</i> 'un sonu
284—476 [565]	Dominatus Devri — Roma'da salt monarşi
284—305	Diocletianus
293	Roma'da <i>Tetrarkhia</i> ("Dörtler Yönetimi")

297	Yönetim reformu: İmparatorluğun dört <i>prae-fectus</i> 'luğa, bunların da üçer <i>dioecesis</i> 'e ayrılması
303	Hristiyanlar hakkında kovuşturma
305	Diocletianus'un tahttan ayrılması üzerine taht mücadelelerinin başlaması
312—337	Constantinus
313	Milano Fermanı – Hristiyanlar'a ve paganlara din özgürlüğü
330	Byzantion Kenti'nin "Constantinopolis" adı ile Roma İmparatorluğu'nun yeni başkenti olması
337—361	II. Constantius – Devletin birliğinin yeniden sağlanması
361—363	Iulianus – Eski kültlerin rehabilitasyonu girişiminin başarısızlığa uğraması
363—364	Iovianus
364—375	I. Valentinianus (Batı'da)
364—378	Valens (Doğu'da) – İmparatorluğun tüm sınırlarında ağır savunma savaşları
375	Hunlar'ın Doğu Avrupa'yı istila etmesi nedeniyle Germen göçlerinin başlaması
375—383	Gratianus (Batı'da)
378	Valens'in Hadrianopolis (Edirne) yakınlarında Gotlar'a karşı büyük bir yenilgiye uğraması
379—395	I. Theodosius (394'e kadar Doğu'da) – Roma İmparatorluğu'nda dönüm noktası
391	Hristiyanlık'ın Roma Devleti'nin resmi dini olması ve pagan kültlerin yasaklanması
393	I. Theodosius'un Olimpiyat Oyunları'nı yasaklamasıyla son Olimpiyat Oyunları
395	Roma İmparatorluğu'nun "Batı" ve "Doğu" olmak üzere, kesin olarak ikiye ayrılması
395—476	Batı Roma İmparatorluğu
395—565	Bizans'a geçişte Doğu Roma İmparatorluğu; Geç Roma – Erken Bizans Dönemi

BİBLİYOGRAFİK KISALTMALAR

ABRAMSON 1979	E. ABRAMSON, <i>Roman Legionaries at the Time of Julius Caesar</i> , London 1979
ABSA	<i>Annual of the British School at Athens</i>
Acta Antiqua	<i>Acta antiqua Academiae scientiarum Hungaricae</i>
ADCOCK 1940	F. E. ADCOCK, <i>The Roman Art of War under the Republic</i> , Cambridge, Mass. 1940
AIGNER 1974	H. AIGNER, «Gedanken zur sogenannten Heeresreform des Marius», şurada: F. HAMPL – I. WEILER (edd.), <i>Kritische und vergleichende Studien zur Alten Geschichte und Universalgeschichte</i> , Innsbruck 1974, 11–23
ALAMAIN 1968	Viscount Montgomery of ALAMAIN, <i>Kriegsgeschichte. Weltgeschichte der Schlachten und Kriegszüge</i> , London 1968
Athenaeum	<i>Athenaeum. Studi di letteratura e storia dell'antichità</i>
BELL 1965	M. J. V. BELL, «Tactical Reform in the Roman Republican Army», <i>Historia</i> 14 (1965) 404–422
BLEICKEN 1988 ³	J. BLEICKEN, <i>Geschichte der römischen Republik</i> , München 1988 ³
BOTERMANN 1968	H. BOTERMANN, <i>Die Soldaten und die römische Politik in der Zeit von Caesars Tod bis zur Begründung des Zweiten Triumvirats</i> , München 1968
BRESCIA 1998	G. BRESCIA, «Indiscrezioni su Servio Tullio: costanti e varianti nella « fabula » dell'eroe predestinato (Livio I 39)», <i>BSL</i> 28 (1998), 27–44
BRUNT 1950	P. A. BRUNT, «Pay and Superannuation in the Roman Army», <i>PBSR</i> 18 (1950) 50–71
BRUNT 1962	P. A. BRUNT, «The Army and the Land in the Roman Revolution», <i>JRS</i> 52 (1962) 69–86

<i>BSL</i>	<i>Bollettino di studi latini</i>
BURCK 1967	E. BURCK, <i>Wege zu Livius</i> , Darmstadt 1967
CAMPBELL 1978	B. CAMPBELL, «The Marriage of Soldiers under the Empire», <i>JRS</i> 68 (1978) 153–166
CAMPBELL 1994	B. CAMPBELL, <i>The Roman Army, 31 BC–AD 337: A Sourcebook</i> , London–New York 1994
CAPDEVILLE 1992	G. CAPDEVILLE, «Le nom de Servius Tullius», <i>şurada: The Rome of the First Centuries Legend and History: Proceedings of the Round Table in Honor of Massimo Pallottino (Paris 3–4 May 1990)</i> , Firenze 1992, 47–67
CARNEY 1970	T. F. CARNEY, <i>A Biography of C. Marius</i> , Chicago 1970
CARTER 1970	J. CARTER, <i>The Battle of Actium: The Rise and Triumph of Augustus Caesar</i> , London 1970
CONNOLLY 1975	P. CONNOLLY, <i>The Roman Army</i> , London 1975
CORBIER 1974	M. CORBIER, <i>L'aerarium Saturni et l'aerarium militare</i> , Roma 1974
CORNELL 1995	T. J. CORNELL, <i>The Beginnings of Rome: Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars (c 1000–264 BC)</i> , London 1995
<i>CQ</i>	<i>The Classical Quarterly</i>
DELBRÜCK 1920/21	H. DELBRÜCK, <i>Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte</i> , Berlin 1920–1921
DOMASZEWSKI 1894	A. VON DOMASZEWSKI, «Die Heere der Bürgerkriege in den Jahren 49 bis 42 vor Christus», <i>NHJ</i> 4 (1894) 157–188
DOMINIQUE 2007	B. DOMINIQUE, «Stratifications dans la légende de Servius Tullius: modèle romuléen et figures féminines», <i>şurada: R. BEDON – M. POLFER (edd.), Being Roma: Tributes in</i>

- memoriam Charles Marie Ternes, Remshalden 2007, 199–235*
- DURANT 1985** W. DURANT, *Kulturgeschichte der Menschheit. Der Aufstieg Roms und das Imperium*, Köln 1985
- Emerita* *Emerita. Revista de linguística y filología clásica*
- EVANS 1994** R. J. EVANS, *Gaius Marius. A Political Biography*, Pretoria 1994
- GABBA 1949** E. GABBA, «Le origini dell'esercito professionale in Roma: i proletari e la riforma di Mario», *Athenaeum* 27 (1949) 173–209
- GABBA 1951** E. GABBA, «Ricerche sull'esercito professionale romano da Mario ad Augusto», *Athenaeum* 29 (1951) 171–272
- GARCIA Y BELLIDO 1963** A. GARCIA Y BELLIDO, «Los auxiliares hispanos en los ejércitos romanos de ocupación (200 al 30 antes de J.C.)», *Emerita* 31 (1963) 213–226
- HAHN 1969** I. HAHN, «Die Legionsorganisation des Zweiten Triumvirats», *Acta Antiqua* 17 (1969) 199–222
- HARDY 1920** E. G. HARDY, «Augustus and his Legionaries», *CQ* 14 (1920) 187–194
- HARMAND 1967** J. HARMAND, *L'Armée et le soldat à Rome de 107 à 50 avant notre ère*, Paris 1967
- Historia* *Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte*
- HUMM 2001** M. HUMM, «Servius Tullius et la censure: élaboration d'un modèle institutionnel», şurada: M. COUDRY – Th. SPÄTH, *L'invention des grands hommes de la Rome antique = Die Konstruktion der grossen Männer Altroms: Actes du colloque du Collegium Beatus Rhenanus, Augst, 16–18 septembre 1999*, Paris 2001, 221–247

HUMM 2005	M. HUMM, <i>Appius Claudius Caecus: la République accomplie</i> , Paris 2005
HZ	<i>Historische Zeitschrift</i>
JRS	<i>Journal of Roman Studies</i>
JUNKELMANN 2000 ⁸	M. JUNKELMANN, <i>Die Legionen des Augustus. Der römische Soldat im archäologischen Experiment</i> , Mainz am Rhein 2000 ⁸
KEPPIE 2005	L. KEPPIE, <i>Making of Roman Army</i> , London 2005
Klio	<i>Klio. Beiträge zur alten Geschichte</i>
KREFELD 1980	H. KREFELD, <i>Res Romanae</i> , Frankfurt am Main 1980
LABITZKE 2012	M. LABITZKE, <i>Marius. Der verleumdete Retter Roms</i> , Münster 2012
LAZENBY 1978	J. F. LAZENBY, <i>Hannibal's War</i> , Warminster 1978
LIDDELL HART 1926	B. H. LIDDELL HART, <i>Scipio Africanus, A Greater than Napoleon</i> , Edinburgh/London 1926
LTUR	<i>Lexicon topographicum Urbis Romae</i> (STEINBY)
LUCAS 1919/21	F. L. LUCAS, «The Battlefield of Pharsalus», <i>ABSA</i> 24 (1919–1921) 34–53
MEYER 1924	E. MEYER, «Das römische Manipularheer», <i>surada: Kleine Schriften</i> , II, Halle 1924, 193–329
MOMIGLIANO 1938	A. MOMIGLIANO, «I problemi delle istituzioni militari di Augusto», <i>surada: Augustus: Studi in occasione del bimillenario augusteo</i> , Roma 1938, 195–216
NHJ	<i>Neue Heidelberger Jahrbücher</i>
NICOLET 1980	C. NICOLET, <i>The World of the Citizen in Republican Rome</i> , London 1980
OGILVIE 1965	R. M. OGILVIE, <i>A Commentary on Livy Books 1-5</i> , Oxford 1965

- OGILVIE 1976 R. M. OGILVIE, *Early Rome and the Etruscans*, Glasgow 1976
- OOTEGHEM 1964 J. VAN OOTEGHEM, *Caius Marius*, Namur 1964
- Orbis* *Orbis terrarum. Internationale Zeitschrift für historische Geographie der Alten Welt*
- PARKER 1971 H. M. D. PARKER, *The Roman Legions*, Oxford 1928; rev. by G.R. WATSON, 1971
- PBSR* *Papers of the British School at Rome*
- PELLING 1973 C. B. R. PELLING, «Pharsalus», *Historia* 22 (1973) 249–259
- RAAFLAUB 1980 K. RAAFLAUB, «The Political Significance of Augustus' Military Reforms», surada: W. S. HANSON — L. J. F. KEPPIE (edd.), *Roman Frontier Studies* 1979, Oxford 1980, 1005–1026
- RAWSON 1971 E. RAWSON, «The Literary Sources for the Pre-Marian Army», *PBSR* 39 (1971) 13–31
- RD* *Revue historique de droit français et étranger*
- RICE HOLMES 1911 T. RICE HOLMES, *Caesar's Conquest of Gaul*, Oxford 1911
- RICHARD 1983 J. C. RICHARD, «L'œuvre de Servius Tullius. Essai de mise au point», *RD* 61 (1983) 181–193
- RICHARDSON 1992 L. RICHARDSON, *A New Topographical Dictionary of Ancient Rome*, Baltimore 1992
- RIDLEY 1975 R. T. RIDLEY, «The Enigma of Servius Tullius», *Klio* 57 (1975) 147–177
- SANDER 1955 E. SANDER, «Die Reform des römischen Heerwesens durch Julius Cäsar», *HZ* 179 (1955) 225–254
- SCHMITTHENNER 1958 W. C. G. SCHMITTHENNER, *The Armies of the Triumviral Period: A Study of the Origins of the Roman Imperial Legions*, Diss. Oxford 1958

- SCHMITTHENNER 1960 W. SCHMITTHENNER, «Politik und Armee in der späten römischen Republik», *HZ* 190 (1960) 1–17
- SCULLARD 1970 H. H. SCULLARD, *Scipio Africanus, Soldier and Politician*, London 1970
- SUMNER 1970 G. V. SUMNER, «The Legion and the Centuriate Organization», *JRS* 60 (1970) 61–78
- THOMSEN 1980 R. THOMSEN, *King Servius Tullius. A Historical Synthesis*, København 1980
- ULLRICH 1940 J. ULLRICH, *Das Kriegswesen im Wandel der Zeiten*, Leipzig 1940
- VEITH 1906 G. VEITH, *Geschichte der Feldzüge C. Julius Caesars*, Wien 1906
- VERNOLE 2002 V. E. VERNOLE, *Servius Tullius*, Roma 2002
- VOGT 1960 J. VOGT, «Caesar und seine Soldaten», *Orbis* (1960) 89–109
- WATSON 1983 G. R. WATSON, *The Roman Soldier*, London 1983
- WEBSTER 1979² G. WEBSTER, *The Roman Imperial Army*, London 1979²
- WERNER 1995 V. WERNER, *Quantum bello optimus, tantum pace pessimus. Studien zum Mariusbild in der antiken Geschichtsschreibung*, Bonn 1995 (Diss. Bonn 1992/1993)
- WISEMAN 1980 A. – P. WISEMAN, *Julius Caesar: The Battle for Gaul*, London 1980
- YOSHIMURA 1961 T. YOSHIMURA, «Die Auxiliartruppen und die Provinzialklientel in der römischen Republik», *Historia* 10 (1961) 473–495

DİZİN

- acies duplex*, 33
acies quarta, 33
acies triplex, 5, 33, 34
Afrika, 50
ala, 7, 19, 24
ala sociorum, 24
Appius Claudius Caecus, 21
Aqua Appia, 21
Aquae Sextiae, 31
aquaeductus, 35, 39
arma, 35
Arpinum, 31
as, 17, 30, 40
Augustus, 12, 37, 40, 43, 49
auxilia, 12, 24, 37, 38
Caesar, 12, 14, 25, 33, 37, 43, 48
Campania, 21, 45, 46
campus Martius, 18
Capua, 21
cassis, 35
celereres, 17
censor, 21
census, 17, 20, 21, 32
centuria, 17, 19, 22, 23, 24, 33, 34
centurio, 38
Ceretae, 31
Cimber'ler, 31, 32, 44, 48
civitas Romana, 41
cohors, 13, 24, 33, 34, 37, 44
collis Quirinalis, 18
comitia centuriata, 16, 17, 18
consilium, 11
constantia, 15
Constantinus, 40, 51
consul, 19, 20, 27, 31, 42, 46
contubernia, 33
decuria, 24
dictator, 20, 27, 42, 48
dictatura, 42
equites, 19, 32
exercere, 14
exercitus, 14
exploratio, 11
fabri, 19
fatum, 14
fortuna, 14
forum Romanum, 16
galea, 35
Gallia, 37, 47, 48
genius, 38
Germania, 38

gladius, 35
 Gracchus Kardeşler, 41
 Hannibal, 12, 27, 28, 46, 47
hastae velitares, 23
hastati, 22, 33, 44
hastati manipulus'u, 22
 Hispania, 28, 31, 47
iacula, 23
imperator, 43
imperium, 19
industria, 15
 Iugurtha, 23, 31, 48
 Kartaca, 12, 19, 25, 26, 27, 28, 45, 46, 47
 Küçükasya, 29, 48
labor, 15
legatus, 31
legio, 7, 8, 9, 12, 13, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 40, 43, 44
legionarius, 22, 34, 35, 39
lorica, 35
 Lucius Appuleius Saturninus, 31
 M. Furius Camillus, 20, 21
manipulus, 12, 13, 21, 22, 27, 31, 32, 33, 34, 44
manipulus legio'su, 21
 Marius, 5, 7, 8, 9, 12, 13, 20, 31, 32, 35, 36, 37, 41, 43, 44, 48
milites, 19, 22
moderatio, 15
modestia, 15
mons Capitolinus, 18
numerii, 39
optimati, 28
 P. Cornelius Scipio, 27
 Pannonia, 38
parma, 23
pater familias, 41
patria potestas, 15, 41
patricius, 16, 17, 20, 45, 46
phalanks, 16, 21, 23, 43
phalanks legio'su, 21
pietas, 15
pilani, 44
pilum, 34
pleb'ler, 16, 19, 45, 46, 49
populus Romanus, 16
praefecti sociorum, 24
praefectus, 24, 51
praetor, 19
praetorianus, 38
Principatus, 43, 49, 50
principes, 22, 33, 44
principes manipulus'u, 22
proconsul, 27
proletarius, 7, 35, 41

res publica, 15, 18

sacelum, 38

scutum, 35

senatus, 7, 28, 41, 43, 48

Servius Tullius, 12, 16

socii, 24

stipendium, 19

Sulla, 31, 42, 48

Tarquinius Superbus, 18

telum, 34

Teuton'lar, 31, 32

Traianus, 39, 49

triarii, 22, 33, 44

triarii manipulus'u, 22, 33,
44

*tribuni militum consularae
potestatae*, 19

tribunus, 16, 19, 28, 31

tribus, 17

turma, 24

velites, 19, 23, 32

Vergilius, 14

veteranus, 35

Via Appia, 21

virtus, 15

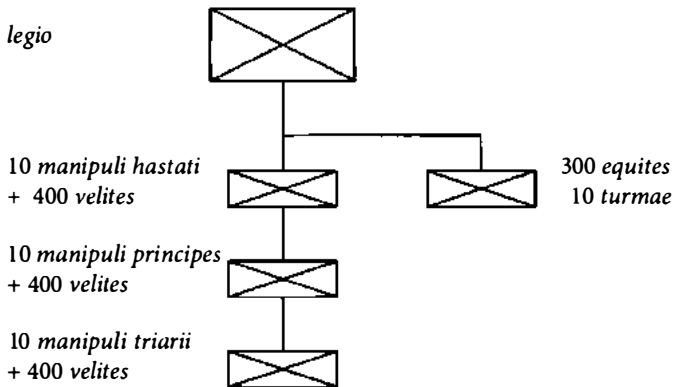
Volsc'lar, 21

TABLÖLAR

TABLO 1

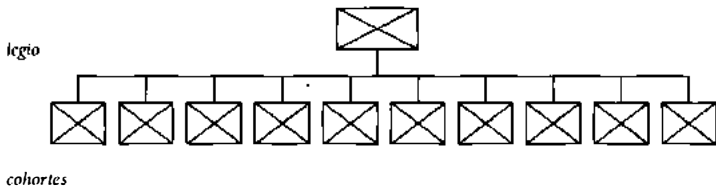
Manipulus Taktiği Zamanında *Legio*'nun Kuruluş Düzeni

legio

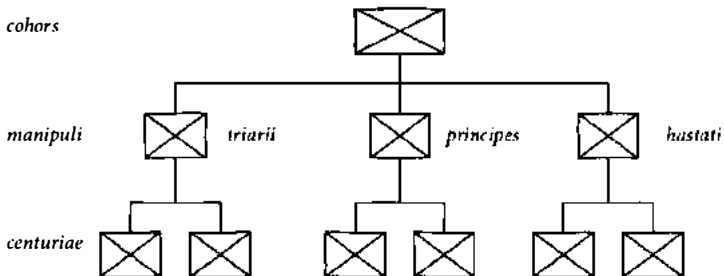
TABLO 2

Cohors Taktiği Zamanında Legio'nun Kuruluş Düzeni

TABLO 3

Cohors Taktiği Zamanında Cohors'un Kuruluş Düzeni

TABLO 4

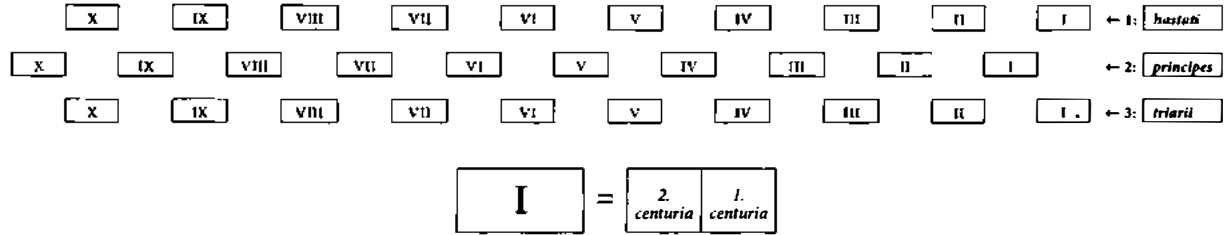
Manipulus Taktiği Zamanında *Legio*'nun Bileşimi

Tür	Grubun Adı		Asker Sayısı
Ağır Silahlılar (<i>milites</i>)	1. Saf	<i>hastati</i>	1200
	2. Saf	<i>principes</i>	1200
	3. Saf	<i>triarii</i>	600
Hafif Silahlılar		<i>velites</i>	1200
Süvariler		<i>equites</i>	300
Toplam			4500
<i>hastati</i>		10 <i>manipuli</i>	20 <i>centuriae</i>
<i>principes</i>		10 <i>manipuli</i>	20 <i>centuriae</i>
1 <i>centuria</i> = 60 <i>milites</i>			
<i>triarii</i>		10 <i>manipuli</i>	20 <i>centuriae</i>
1 <i>centuria</i> = 30 <i>milites</i>			

Cohors Taktiği Zamanında *Legio*'nun Bileşimi

Birlik Adı	Kapsamı	Asker Sayısı
1 <i>legio</i>	10 <i>cohortes</i>	4800
1 <i>cohors</i>	3 <i>manipuli</i>	480
1 <i>manipulus</i>	2 <i>centuriae</i>	160
1 <i>centuria</i>	10 <i>contubernia</i>	80
1 <i>contubernium</i>	8 <i>milites</i>	8

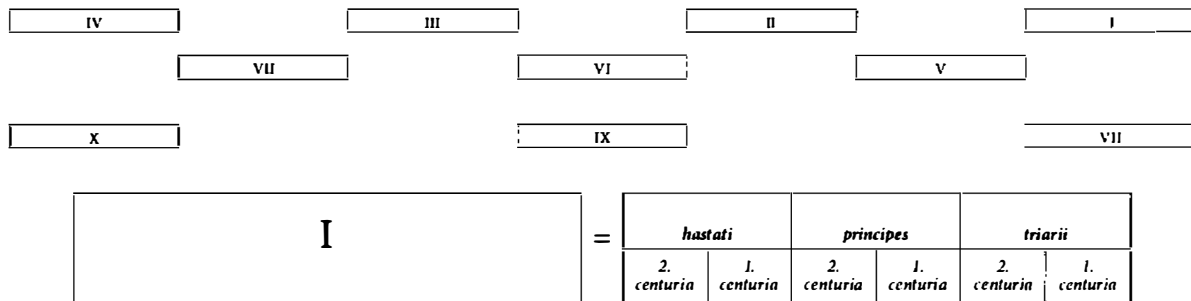
Manipulus Taktiği Zamanında Legio'nun Muharebe Düzeni (İ.Ö. 3. ve 2. Yüzyıllar)

(I-X: Manipulus'ların numaraları)

İ.Ö. 4. yy.'da ağır silahlı askerler, muharebe düzeninde arka arkaya dizilen ve önden arkaya doğru *hastati*, *principes* ve *triarii* (ya da *pilani*) diye adlandırılan silah gruplarına ayrılmışlardır. Bu ayrımın silahların yanı sıra liyakat derecesi ve yaş basamağı da ölçü alınmıştır (Liv. 8,8). En yaşlı ve en deneyimli askerler *triarii* olarak en arkada bulunuyorlardı. Sayı bakımından *hastati* ve *principes*'in yarısı kadar olmalarına rağmen, muharebenin sonucunu asıl onlar belirliyorlardı. Bu üç tür asker grubunun arasında giderek derinliğine boşluklar oluşturulmuş ve bu önlem işe yaradığından gruplar içinde de yanlara doğru boşluklar ortaya çıkmıştır. Bu gelişmede *manipulus*'un taktiksel birlik olması nedeniyle, bu muharebe düzeni "*Manipulus Taktiği*" diye adlandırılmıştır.

Cohors Taktiği Zamanında Legio'nun Muharebe Düzeni: *acies triplex* (Marius Reformu'ndan Sonra)

(I-X: Cohors'ların numaraları)

I.Ö. 104-102 yıllarındaki Marius'un ordu reformuyla *legio*'nun taktik birliklerinin sayısı, her *manipulus*'un 3 grubundan 1 *cohors* oluşturulmak suretiyle 30'dan 10'a indirilmiştir. Bunun nedeni, gruplar arasında zamanla tek tip silâhlanmanın ortaya çıkmış olmasıdır. Eski 3 silâh grubunun isimleri geleneksel nedenlerle muhafaza edilmiş olmakla birlikte, eskiden bir *manipulus*'ta arka arkaya duran *triarii*, *principes* ve *hastati* grupları şimdi her *cohors*'ta yan yana durmaktaydılar. Bu 10 *cohors*'un muharebede kullanılma şeması farklı biçimlerde gerçekleştirilmiştir. En fazla kullanılan biçim, yukarıda da gösterilen, 4 *cohors*'un ilk, 3'ünün ikinci ve 3'ünün de üçüncü safta olduğu *acies triplex* ("üçlü hat") idi. Fakat, bu biçimde *cohors*'lar 4 : 4 : 2 ya da 5 : 3 : 2 oranlarında da dağıtılabilir veya *acies duplex* ("ikili hat") olarak 5 : 5 ya da 6 : 4 oranlarında 2 saf halinde dizilebiliyorlardı. Caesar'ın iki kez *acies quarta* ("dörtlü hat") biçimini kullandığından da söz edilmektedir.

Safların her biri, önceden de olduğu gibi, yürüyüş kolu genişliğine uygun olarak 6 kişilik derinlikte yapılandırılmıştı. Askerden askere olan duruş mesafesi başlangıç pozisyonunda 3 ayak idi. Arkadakiler öndekilerin boşluklarına denk gelecek şekilde dururlardı. Bir *cohors*'un 6 *centuria*'sı ise aralarında boşluk bırakmaksızın yan yana dizilirlerdi. Yan yana duran *cohors*'lar arasında bir *cohors* genişliği kadar boşluk vardı. Dolayısıyla, 4.000 kişilik bir *legio*'nun 4 : 3 : 3 oranındaki *acies triplex* biçiminde dizildiği düşünüldüğünde 450 m. civarında bir cephe genişliği ortaya çıkmaktadır. Saflar arasındaki mesafe ise muharebe planına ve topografyaya göre değişebiliyordu. Genel olarak, birinci ve ikinci saf arasındaki mesafe ikinci ve üçüncü arasındakinden daha az idi. Safların toplam derinliği 200 m. civarındaydı. Yani, *acies triplex* düzeninde dizilmiş bir *legio* muharebe alanında başlangıç pozisyonunda iken aşağı yukarı 450x200 m. lik bir alanı kaplıyordu.